ROMVLI AMASAEI

# ORATIO

HABITA IN FVNERE

# PAVLI. III. PONT. MAX.

# ALEXANDRO FARNESIO S. R. E. CARDINALI VICECANCELLARIO

POMPILIVS AMASÆVS

S. P. D.

DECREVERAM poſt Romuli Amaſæi patris mei obitum, omnes eius lucubrationes, quas nõdum in lucem editas ac multas quidem reliquit, primo quoque tempore diuulgare: Cum officii mei ac pietatis eſſe ducerem, eius qui mihi uitæ huius luciſq: autor fuiſſet, memoriam in hominum animis renouare, quaue maxime poſſem ratione famæ perpetuitati conſulere: Tum etiam quod me non parum adiumenti Latinæ linguæ ac eloquentiæ ſtudioſis, cuius nõ mediocrem is inter æquales ſuos omnium conſenſu, tam in ſcribendo, quam ex tempore loquẽdo laudem conſecutus fuerat, allaturum ſperabam: ſi minime contemnenda quæ ad imitandum, ſibi ex noſtri temporis uſu proponerent, cum ipſis illarum facultatũ exemplaria communicarem. Quapropter quicquid hactenus à multis uariiſque occupationib. mihi ſucciſiui temporis fuit, totum id partim in propriis quibuſdam commentationibus

 meis

meis ad ſtudioſorum itidem utilitatẽ, partim in patris ipſius lucubrationib. recenſendis, ad certumque ordinem redigendis conſumpſi. Quod ſane opus difficile perplexumque fuit. Erant enim ex (quod homo aſsidue præter interiora ſtudia ſua, docendiq: munus, plurimis fuerat publicis negociis Bononiæ primum, deinde Romæ diſtrictus) obſcurius confuſiusque ſcriptæ. Itaque mihi, utpote qui eius & ſcribendi, & ſcripta etiam ſua emendandi, liturisq: obducendi totam rationem noram, ut eas librariis, uel impreſsorib. explicatiores dilucidioresq: traderem, propria fuerunt manu deſcribendæ. Quod cum abſoluiſſem, ſtatueram omnes in unum idemque uolumen coniectas, ac ſimul iunctas & connexas impreſſorum typis excudendas curare. Verum ab hac me opinione amici complures remouerunt: Cum dicerent, lentum id longioriſque temporis negocium fore, ac diuturniorem hominum expectationem de operis ipſius gratia non parum detracturam. Satis adhuc & plus etiam quam oportuiſſet, moræ interiectum. Se uero mihi ſuadere, ut ab eo potiſsimum libro, qui omnium ipſius abſolutiſsimus ornatiſsimuſque uideretur, ordirer: Tum deinceps alios atq: alios ſubiungerem. Hinc futurum, ut diuerſarum & crebriorum editionum nouitate maiorem in dies ab elegantib. literatiſq: hominibus gratiam inirem.

Mouit

Mouit me cum amicorum autoritas, tum ipſa etiam ratio, ac eorum ſententiæ mihi omnino parendum cenſui. Subiit uero mentem patris conſilium, de oratione quamprimum publicanda, quam in PAVLI .III. PONT. MAX. funere habuerat, poſteaque (ut perpetuo pie, ſanctæque illius præclariſsimi principis memoriam colebat, ſeduloque tuam ſibi gratiam demereri ſtudebat) ſumma diligentia expolierat. Quod cum præueniens mors irritum reddidiſſet, id me ſuperſtitem iam exequi, ac nihil mihi antiquius eſſe debere cenſui, quam ut oratio ſimulatq: hoc perficiendi facultas oblata eſſet, tui perilluſtris nominis munita protectaque autoritate appareret. Atque ad id quidem poſteaquam conſilium cum illis meum communicaui, laudationemq: inſpiciendi copiam eis feci, aſsiduos hortatores habui, ampliſsimos homines eosdemq: clientes tuos, Antonium Aelium, Michaelem Turrium, Antonium Bernardum, Io. Antonium Fachinetum, Thomam Lilium, quos omnes Pontificii honoris, uitæ integritatis, præſtantiſque doctrinæ cauſa nomino, Cumq: his Io. Angelum Papium, clariſsimum celeberrimæq: per omnem Europam famæ legum interpretem, Quem uere Oratorum Iuris peritiſsimum, Iuris autem peritorum eloquentiſsimum noſtra hæc ætas appellarit. Tum uero Camillum Palæotum & Fran-

ciſcum

ciſcum Bolognetum Bononiæ Senatores, ambos eximia probitate, morum elegantia & eruditione inſignes: Qui etiam olim una mecum, à Romulo patre Pauſaniam edendi ſibi munus depopoſcerunt, imprimendumq: curarunt. Orationem hanc igitur de illius plane diuini principis, tuis met ipſius, totiuſque præcelſæ familiæ tuæ ueriſsimis laudibus, hiſtorica potius fide, quam laudationis ritu commemoratis, fœliciſsimis auſpiciis tuis in uulgus profero, eandemque amplitudini tuæ in manus dedo & dedico: fidei tutelæq: tuæ commendo. Decet enim tibi olim orationis ipſius auctoris, nunc ſuperſtitum filiorum, domuſque ac fortunarum noſtrarum Patrono munus illud offerre, quod tuum ueluti Prædium ad FARNESIÆ gentis gloriam decuſq: protulit: Cui & Romulum ipſum, & Romuli prolem perpetuo præcipueq: inſeruire uoluiſſe, & id ipſum, & alia literarum monimenta, quæ propediem ex lucubrationum noſtrarum quaſi penu in lucem fauente DEO depromentur, ut præſentibus poſteriſq: fidem faciant, fore confido. Vale Ampliſsime benigniſsimeque Patrone diu fœlix.

BONONIA. VIII. Kal. Decembr.

MDLXIII.

# ROMVLI AMASAEI ORATIO
## HABITA IN FVNERE
## PAVLI. III. PONT. MAX.

VESTRVM uos quidem PATRES AMPLISSIMI *amorem, obſeruantiam, pietatem erga* PAVLVM. III. PONT. MAX. *multis, ac maxime perſpicuis documentis hodierno die facile declaraſtis: neq: enim mutata ſolum ueſte, ſed uultus etiam, atq: oculorum inſolita triſtitia, lugubri ſilentio, atq: omni uehemẽter affecti animi ſignificatione, quo mœrore, quo deſiderio optimi, ac Sanctiſsimi parentis ueſtri obitum proſequamini: Quamque dolenter & acerbe hanc Reip. orbitatem feratis omnibus qui religioſiſsimam tanti funeris pompã celebraturi in hanc baſilicam conuenerunt, teſtatum ut eſſet effeciſtis. Ego uero, cui uos nominatim hoc munus detuliſtis, ne parum omnino digna tam apparatis exequiis laudatio mea uideri poſsit, magnopere uereor: Nõ paruis enim me, aut leuibus oppreſſum atq: implicitum difficultatibus ſentio. Nam ſi* PAVLI FARNESII *unius maximi, & ſapientiſsimi poſt hominum memoriam Pontificis laudes omnes coner dicendo complecti, atq:*

*exornare, multo quam opus foret longior, & ingentibus, quibus in præſentia ueſtrum prope obruitur collegium, occupationibus minime apta continget oratio. Sin ad compendium breuitati ſeruiens maximarum rerum ueluti aceruum redigam, non grauiter, & copioſe uti decuit, P* AVLVM *laudaſſe, ſed cum rudi & ieiuno commentario in hanc tantæ amplitudinis lucem parum pudenter prodiiſſe uiſus fuero. Illud præterea me uehementer ſolicitum habet, quod confecto iam annis corpore, fracto atq: afflicto recenti dolore ob mei Principis, mei optimi atq: humaniſſimi parentis interitum animo, dicendi facultate ueſtrarum Patres aurium & animorum uel attentionem, uel patientiam me promeriturum ne ſperare quidem audeo. Iam uero quo ingenii, quo memoriæ, quo ſpiritus ac uocis conatu ueſtræ Farneſii proceres tanto auo digniſſimi Nepotes, tuæq: in primis* ALEXANDER *cuius ego auctoritate & impulſu hoc in loco quicquid habeo exiſtimationis, periclitari audere coactus ſum, de me expectationi reſpōdebo? Cuiuſq: mihi rei non omnino nulla eſt ratio habēda, Qua nam ego P* AVLE *Pater optime ac ſanctiſſime, memoris gratiq: animi declaratione, ſuauiſſimis, quibus me, quoties ad te ueniebam, cum certiſſima tuæ erga me uoluntatis teſtificatione uerbis alloquebare, ac ſimul perueteri iam meæ in te colendo, atq: oris numinisq; tui maieſtate adorāda pietati ſatisfaciam? Verū quoniam quod mihi tam præter opinionem meam impoſitum eſt onus, neq: deprecari, neq: deponere, neq: in alias tam dignitate, quam dicēdi exercitatione Illuſtres perſonas reiicere licitum fuit, quod ſemel ſuſcepi, aut ueſtra fretus Patres benignitate conſtanter*

ter

*ter perferam, aut ſuccumbendum ſi fuerit, planum certe omnibus faciam, non animi mihi ut in tanto publico ac priuato luctu alacritatem, ſed ob ingentem rei magnitudinem, mentis atq; ingenii firmitatem defuiſſe. Magnæ exiſtunt, & graues quoties è uita Pont.max.excedere contigerit, publici luctus cauſæ, quod nempe populi omnes, qui in eius fide, atq; officio fuerunt, ſibi communem parentem ereptum intelligunt: Ac ne tota Reſp. quaſi nauis gubernatore amiſſo, uiolentis agitetur tempeſtatibus, cum maximo naufragii periculo metuunt. Quo uero plures, & maiores in eo uirtutes enituerint, quantoq; fuerint Illuſtriora in commendatas fidei ſuæ ciuitates merita, eo tanquam ſalutari quodam lumine orbati, & anguntur acerbius, & luctus minuendi uix rationem ullam queunt ſatis efficacem, aut idoneam reperire. Vbi igitur primum de Pont. Max. obitu nuntius cœperit percrebeſcere, paſſim ſubitæ cuiuſdam trepidationis, gentes & populi certiſſimas dare ſignificationes conſueuerunt. Lugent ciuitatum ordines: Squallent oppida: Mœnia, & agri propemodum ipſi, deſiderio & moerore conſeneſcunt. Tanti ego ac tam iuſti doloris cauſam huic funebri urbis iuſtitio ſubeſſe facile oſtendã, ſi quæ ad P*AVLI *uitam exornandam, atq; illuſtrandam ſummus & præpotens Deus, natura & fortuna Dei adminiſtræ congeſſerint bona, aut enumerare, aut certe ſummatim perſtringere potuero. Sic enim fiet, ut quam gaudenti animo illis paulo ante fruebamur, tã nunc eſſe nobis tanta uirtute, tantaq; diuini illius uiri ſapientia, tamq; innumerabilibus laudibus carendum, grauiter ac pene impatienter feramus. Sed quiſnam erit laudationis exorſus? Eius*

Patria. *primas iure ſibi patria uindicat. In ea enim primum noſtrum quilibet uitalem haurit ſpiritum: In ea, in quo moueatur, in quo quieſcat, ſolum nanciſcitur: In ea alitur, educatur, inſtituitur: Magni autem refert, tum ad res gerendas, tum ad geſtarum gloriam comparandam, quæ cui Patria obtigerit: In ea uero urbe natus eſt* PAVLVS, *uel* ALEXANDER *potius (hoc enim primum a parentibus appellatum fuiſſe nomine ſcimus omnes) in qua ſi patriam ſibi quiſque optare poſſet, ecquis quam in alia quauis naſci non mallet? Romæ nempe, quæ cum maieſtatis, & gloriæ ſemper domicilium fuerit, fideliſſimus omnium nationum, & populorum portus, Auguſtiſſima ſociorum ara, Coniunctæ cum imperio firmiſſima religionis ſedes, Totius deniq: orbis terrarum inſtar, & urbis una in toto terrarum orbe indefinito digna nomine, Quæque ut olim ab aliis atq: aliis & condita eſt, & amplificata gentibus, ſic hoſpitali ipſa (ut ita dixerim) complexu, ex omnibus terris conuenas recipit, nulliq: hominum infenſa nouitati ſuã omnibus in quibus modo uirtutis aliquis ſplendor eluceat, gratiã, ac benignitatem impertit. Quod ſi non ab hac, a qua tandẽ quis patria nomen et decus accipiet? Sed quam bene, & præclare cum Paulo actum eſt, qui non plus fere accepit ad famæ celebritatem, quam patriæ dederit? In poſterum enim omne tempus nunquam ſatis plene, ſatis ornate poterit Vrbs laudari, quin magnus, & admirabilis quidam ad eius laudes ſit cumulus acceſſurus. Quod in ea Paulus.* III. *Pont. Max. primum lucem aſpexerit. O felix eius ciuis, atq: alumni acceſſione Roma, qui in omni ueteris memoriæ commemoratione, cum optimis quibuſq:, & maxime laudatis.*

*tis Romanis Principibus, ac Pontificibus maximis conferri, multis anteferri, nemini poterit poſtponi. Iã uero ut generis obſcuritas, ac nouitas infringit hominum animos ac debilitat: Sic ad cogitationum ſublimitatem, & magnarum rerum molitionem ueluti quandam proficit nobilitas. Atqui non clari tantum in Farneſia gente Pauli maiores fuerunt, ſed beati opibus, ac plurium oppidorum perpetua ditione potentes, neq: Romanorum tantum Procerum nomine nobilitati, ſed ob res fortiter ac ſtrenue geſtas, in eos etiam, qui de rebus Italicis conſcripti ſunt, commentarios, atq: annales magna cum laude relati. Nam ut abolitum iam fere uetuſtate magnum imaginum numerum prætereã: fuit ex hac gente abhinc annos ferme .CC. Petrus Farneſius qui Imperator cum ſumma poteſtate iuſtos exercitus ducens, in magna bellorum uarietate inſignibus claruit uictoriis: Idemq: cum Florẽtinorum copiis præeſſet, in Piſarum oppugnatione, confoſſo ab hoſtibus equo, mulo inuectus, conſeruata priſtina animi præſentia, per medias mœnium ruinas irrupit: Conſecutaq: mox ſuorum multitudine, ſubito impetu captam & expugnatam urbem Florentinæ Reip. tradidit. Fuit Paternus Pauli auus Ranutius, qui Eugenio .IIII. Pont. Max. periculoſiſſimis temporibus, ſciſſa in diuerſas partes Repub. fortem ac fidelem Reip. ueſtræ operam exercitus Imperator nauauit: Quique Alfonſi Neapolitanorum Regis exercitus ingenti cum gloria rexit. Non poſſum ſine impiæ quodam modo obliuionis nota Petrum Farneſium Ancaranium cognomento, clarum illum quidem in diuerſo genere laudis, & ſumma nominis celebritate uirum prætermittere, qui*

Genus

Maiores

*cum*

*cum luculentas ſibi fortunas ex iuris ciuilis interpretatione comparaſſet, domum & prædia Bononiæ reliquit, unde literatæ iuuentutis collegium, quod adhuc ex ipſius teſtamento ad Farneſiæ gentis tutelam pertinet, aleretur.*

Pater *Patre genitus eſt Petro Ludouico, ſpectata fide atq; officio in Romanam Remp. uiro. Verum non minus clarum, aut Illuſtre fuit Maternum genus.*

Mater *Lectiſſima enim Foemina Ioanna Mater eius è Caietana fuit gente, non ſolum priſca, ſed etiam nobiliſſima. Ex ea certe Bonifacium octauum Pont. Max. fuiſſe conſtat, cuius multæ, ac præclaræ laudes literarum ſunt monimentis mandatæ. Pauli igitur alterum genus Imperatorium, alterum Pontificium. Iam uero ut generoſarum ſtirpium in feraci ſolo propagata ſemina, ad optimam frugem facile proficiunt, ſic paterna & auita præſtantes nobilitate animi, ſi bene, atq. ingenue educentur, ad egregiam ſe laudis ſpem celeriter efferunt, & corroborant. Et his quidem maioribus ac Parentibus ortus Alexander (cui rei plurimum ampliſſimæ fortunæ obſecundarunt) à puero liberaliſſime edu-*

Educatio *ctus, atq: inſtitutus eſt. Nam cum ab ipſis prope incunabulis, & eximiæ indolis ac diuini prope ingenii certiſſimum ſpecimen daret, immenſoq: literarum amore flagraret, & domeſticos exqui-*

Doctores *ſitæ eruditionis magiſtros habuit: & iam puber Pomponium Lætum Romanæ tunc Academiæ principem audiuit aſſidue, & obſeruantiſſime coluit. Tantos adoleſcentulus in optimarum artium ſtudiis proceſſus effecerat, ut qui longo interuallo æquales omnes ſuos ſuperaſſet, multo maioribus natu merito par eſſe uideretur, cum clariſſimorum in omni liberalium diſciplinarum genere hominum*

minum fama allectus, Ficini, Politiani, Chalcondylæ, Laſcaris, ad eos ſe Florentiam contulit. Quo tempore, & cum Pico Mirandulano admirabilis ingenii, & incredibilis doctrinæ adoleſcente: Et cum Ioanne Medice, qui Leo poſtea fuit. x. cotidianus ei fuit uſus, ac familiaritas, & ſuauiſſima in communibus maximarum artium ſtudiis æmulatio. In Patriam inde reuerſus, cum latinæ Grecæq: linguæ cognitione, atq: iis omnibus diſciplinis, è quibus conſtat pulcherrimus humanitatis orbis, omni prorſus ex parte eſſet perpolitus, Ad publicos iam honores aggreſſus, ſcriptum primum inter ſanctiores ſcribas, qui Apoſtolici uocantur, fecit: Quo ſane munere perite ac diligenter fungens, ſummaque, quam ſemper retinuit, tam manus quam ſtyli elegantia, egregie cum ciuibus, tum peregrinis omnibus carus eſſe cœpit, multasq: ac minime uulgares laudes eſt conſecutus. In Farneſio itaq: quod quiſq: (uti fit) in eo cum admiratione adamarat, aliis probitatem, humanitatem, facilitatem, pudorem, aliis modeſtiam, liberalitatem, exactam aliis utriuſq: linguæ couiunctá cum multiplici doctrina & mirifica ingenii celeritate peritiam, omnibus uero omnia collaudantibus, tam multarú, tamq: ſpectatarú uirtutum fama impulſus Alexander. VI. Borgius Pont. Max. eum Protonotarii primum ſuperioris loci titulo honeſtauit: Mox Pontificatu Montis Phaliſcorum, & caſtri Inui decoratú, cum annum ageret duodetriceſimum, magno Patrum conſenſu in ſacroſanctum adlegit Cardinalium collegium: Illa ſupremo proxima apici inſignia quam ſibi merito delata fuiſſe probarit, dum eadem, qua perpetuo me uti oportere intelligo, dicendi breuitate

Honores publici

Cardinalis creatus

*uitate commemoro, me Patres, quæſo, libenter & benigne, uti adhuc feciſtis, auſcultate. Primum omnium tanto ſublimiori honoris gradu nihil elatus, uirtutes duas ſpecie diſpares, grauitatem cum comitate, prudentia ita coniunxit, ut dignitatem ſuam ſemper retinuerit, & mira quadam morum facilitate amabilem ſe omnibus, & gratioſum præbuerit: Pont. dicto uti optime de ſe meriti parentis ita audiens fuit, ut alius nemo magis: libertatem tamen in dicendis ſententiis nullius cuiuſquam beneficio deuinctam eſſe debere putauit. Conſilio, auctoritate, gratia, graui, & ornato orationis genere cum cæteris antecelleret, quicquid tamen aut agendo, aut dicendo perfeciſſet, amice ac beneuole cum ſuis collegis communicabat. Legari in prouincias extra ordinem ſolent è ueſtro Patres collegio, qui prudentia, qui rerum uſu & auctoritate, belli paciſq; munia ſuſtinere poſſe uideantur. Alexander non ita multo poſtquam Cardinalis eſſe cœperat, propter excellentem, & tam ſpectatam ingenii conſiliiq; magnitudinem* Legationes *dignus eſt habitus, qui maximis legationibus fungeretur. Nam & Carolo .VIII. Gallorum Regi per ea tempora cum exercitu Neapolim contendenti obuiam miſſus eſt: Et legatus Picenum, legatus Vmbriam obtinuit. Atenim Magiſtratus capeſſere, etſi per honorificum eſt, cum præſertim non cupide appetentibus, ſed officioſe accipientibus decernuntur: Quanto tamen eſt præclarius ita ſe in magiſtratibus geſſiſſe, ut nihil cuiquam ad calumniandum loci relictum fuerit, laudum materiam non facile quiuis dicendo aſſequi poſſit? Ea fuit Alexander in Populos aditus facilitate, ea affabilitate, ea in iure dicendo æquitate, ea poſtre*

*mo in factionum diſsidiis tollendis, in redigendis in ordinem potentioribus, in Ciuitatum incommodis propulſandis, priuatorùm miſeriis ſubleuandis prouidentia: ut cum nulli uideri poſſet ordini indulgentior, æque tamen ſummis, & infimis eſſet iucundiſsimus: In publicis negotiis ſemper grauis, In priuata conſuetudine & conuictu feſtiuus ac perurbanus: De ſuo magnificus ac liberalis: Alieni non modo non profuſus, ſed neq: etiam appetens. Non ad ſpeciem hæc dicuntur: Sed quod laudationis ueritas poſtulat, non prætermittuntur: atq: eo recenſentur fidentius, quod apud uos Patres, quibus cum ille amanter & familiariter uixit, hæc habetur oratio. Neque uero his ille uirtutibus uni ſe Alexandro.* VI. *commendauit: Sed Iulii etiam, Pii, Leonis, Hadriani, Clementis poſtremo ſibi eſt iudicia promeritus, atq: adeo ut eorum quilibet de eo quam optime merendi, præcipuam quandam & perpetuam curam ac ſolicitudinem præ ſe tulerit. Neq: uero Alexander illis uolùtatem ſuam, officia, ſtudia minus præſtitit, quam ſi eorum cuilibet dignitatem, fortunaſq: ſuas omnes acceptas referre debuiſſet. Quare nemo ex illis fuit, cuius ſecretioribus conſiliis omnibus non intimus fuerit ac familiariſsimus: Nemo prorſus, qui pro ſuo ſingulari quodam de eo iudicio, non ei omnia potiſsimum demandaret, quæ cura atq: induſtria gerenda, conſilio atq: animi magnitudine ſuſtinenda forent. Inciderunt ea* Clemẽtis tempora. *lamitoſiſsima illa Clementis tempora, quorum meminiſſe horret animus: Ea cum Farneſius tanquam è ſpecula proſpiceret, immi nens periculum nullo negotio deuitare, atq: in propinqua ſuæ ditionis oppida, & deuia, et ſatis etiam munita ſe recipere potuiſſet.*

B *Vrbem*

*Vrbem tamen pro ſua in Patriam pietate, in principem ſuum fide ſibi neutiquam deſerendam cenſuit: Ea igitur capta illum in arcem confugientem ſecutus, atq: ibi cum eo aliquandiu obſeſſus eſt. Inde hoſtium conceſſu, ut ad Carolum Cæſarem in Hiſpaniam traiiceret, cum eoq. de pacis conditionibus ageret, emiſſus, cum Lyguriæ fines attigiſſet, de inſtructiſſimi Gallorum in Italiam exercitus aduētu nuncium accepit, Parmam itaq. cuius Ciuitatis Pontifex erat, certa ductus ratione diuertit: Nam & pacatiſſima tunc ea fuit Ciuitas, & cum primis in ueſtræ, Patres, Reip. fide, & officio conſtans, Alexandri uero ipſius multis & magnis deuincta beneficiis, quodque ille maximi pro ſua ad bene de quam plurimis merendum propenſiſſima uoluntate æſtimabat, in ea certos, & luculentos fructus habebat, unde eiectorum ex illa urbana procella poſſet miſerias ſubleuare. Ad eum cum aliquot Cardinales, qui è tanto euaſerant, & ut ita dixerim, enatarant naufragio, confugiſſent, eius maxime conſilio & conſolatione ſubmiſi, non modo animos non deſponderunt, ſed ad aliquam etiam Pontificis Maximi, & Collegarum ſuorum, qui in Adriani mole incluſi atq: obſeſſi tenebantur, liberandi ſpem erigi potuerunt. Quare cum hoc deliberationum omnium duce & auctore inter illas profugas patrum reliquias de reliqua ſalutis ſpe cotidie fere conſultum fuiſſet, paucis poſt menſibus Clemens recepta iam libertate, magnas Farneſio gratias habuit, quod in ſumma rerum deſperatione ad Reip. gubernacula, quæ ſibi de manibus turbulentiſſimæ extorſerant bellorum tempeſtates, ipſe ultro accurriſſet, neq: Pontificiam quaſi ſtationē prius deſeruiſſet,*

*quam*

*quam & Pontificem Max. ex illa ſe obſidione ſubtraxiſſe, tutaque in urbe & pacata iam eſſe omnia compertum habuiſſet. Conſecutus eſt biennio fere poſt, Caroli. V. Cæſaris cum Pont. Max. congreſſus, cum ei Clemens imperii coronam Bononiæ detulit. Hunc qui aduentantē Cæſarem pro Pontifice obuius acciperet, delegit Clemens. Hunc ſummum & præcipuum idem Clemens, & Carolus conſiliorum omnium auctorem, hunc in ſtabilienda inter ipſos amicitia adiutorem, hunc habuerunt ad pacem inter Chriſtianos Principes conficiendam, & ad ſuſcipiendum atq: apparandum Turcicum bellum frequentem atq: aſsiduum hortatorem. Fuit iterum Clementi, cum uix à priore colloquio alter annus exiſſet, ad Cæſaris congreſſus Bononiam redeundum. Diu tunc animi anceps fuit Clemens, Farneſium ne id enixe contendentibus Vrbanis magiſtratibus, cunctiſq: ciuibus, Vrbi Legatum præficeret, an cuius opera & conſilio, magnis arduiſq: in rebus uteretur, ſecum duceret. Hic, qui Clementem audirent, non defuerunt, cum diceret, uideri ſibi abſente Farneſio conſilia actionesq: ſuas omnes mancas atq: intermortuas fore: Quod tantum ſcilicet huic uni tribueret, ut ſine eo non recte ac ſatis prouidenter conſilium capi, Non grauiter atq: ornate decerni: Non quæ decreta eſſent, mature ac conſtanter peragi, ac conſtitui poſſe putaret: Neq: ſenatus tantum principis abſentiam à rationibus conſiliiſq: ſuis, quam maxime alienam fore cogitatione complectebatur: Principem enim in collegio ueſtro locum multos iam annos Farneſius tenuerat, & ita tenuerat, ut ille in ſedendo ac dicenda ſententia primatus, non ei ex maiorum inſtituto iccirco obtigiſſe*

Pontificis et Caroli Imperatoris cōgreſſus primus.

Congreſſus ſecundus.

uideri poſſet, quod eſſet in ordine antiquior, ſed quod uitæ digni-tate longe cæteros antecelleret) Verum non tam ſenatus Princi-pem à ſe tunc intelligebat Clemens deſideratum iri, quam ſpecta-tam toties maximis in rebus, maximi uiri fidem, grauitatem, con-ſtantiam, auctoritatem. Quo tempore ipſe quoq; Cæſar quam grauiter Farneſii abſentiam laturus fuiſſet, non ſemel, ac mini-me quidem dubiis uocibus declarauit. O admirabilem Patres uirtutem, quam & præſentem ampliſſimi terrarum Principes præcipuis quibuſdam honoribus dignam cenſuerint, & abſen-tem certiſſimis communis deſiderii teſtimoniis fuerint proſecutu-ri. Comitatus uero ſecundo etiam illo congreſſu Clementem Far-neſius, egregiam Reip. operam nauauit. Atque in tanto quidem tunc fuit non ſolum apud collegas ſuos, ſed apud Cæſarē ipſum, & Cæſarianos omnes proceres, honore, ut in eum intuentium uo-ces exceptæ ſint, non debuiſſe, qui tantum uirtute & ſapientia excelleret, ante ſenem, quam Pont. Max. fieri. Tantos adhuc fecerat Alexandri gloria cum uirtutum omnium meritis, tum conſentienti hominum uoce incitata progreſſus, ut ſublimius iam non poſſet, quam ad ſupremum honorum faſtigium, & celſiſſi-mum dignitatis gradum ſubuolare. Aliquot inde poſt menſes, Potentiſſimi Gallorum Regis rogatu, idem Pont. Maſſiliam claſſe profectus eſt, quo illum ut ſequeretur Alexander, non gra-uate ſe tum eius, tum Regis precibus adduci ſiuiſſet. Sed quo mi-nus tum principum optatis, tum ſuo perpetuo in Remp. ſtudio ſatis tunc facere potuerit, fortuna aduerſata eſt: quæ mox æquiſ-ſima & fauſtiſſima futura, ſuæ in eum acerbitatis breui illo quidem

*quidem, Sed uehementi impetu, totum, ut ita dicam, uirus profudit: Nam & non multo ante Hoſtia dum redit (Pontifex enim, uti ſcitis, Hoſtiæ fuit) euerſa, qua uehebatur naui, è Tyberinis uorticibus uix ſeruatum ac ſemianimum Urbi reddidit. Et non ita multo poſt graui & periculoſo prope afflictum morbo, quin eum hominum expectationi eriperet, quam minimum abfuit. Eſt uero Patres ita comparatum, ut quemadmodum in anni uarietate ac uiciſſitudine, nouæ quaſi Cæli ac ſiderum conuerſiones, è nouis temporum quæ uel ſolſtitia, uel æquinoctia appellamus, trepident momentis: ſic plerunque humanæ uitæ curſus, tanquam orbis quidam uehementiore motu, & grauiore quaſi quodam cum ſonitu conuertatur. Eo fit ut ſæpe, & ſecundiſſimas quaſq; res inſidioſa illa, & noſtris infenſa proſperitatibus, quam Nemeſin Græci Poetæ dixere, opprimat fortuna: & rurſus acerbiſſimorum caſuum importunitatem, lætiſſimi atq; optatiſſimi poſteri temporis excipiant euentus. Quæ tam breuiter ac ſummatim, tam etiam celeriter Patres percurri, eiuſmodi (niſi meum me fallit iudicium) ſunt, ut Alexandrum præclaris omnibus anteactæ uitæ rationibus comparatũ, inſtructum atque ornatum ad Pontificatum Max. acceſſiſſe dubitari nihil omnino poſſit. Quis enim ad eius laudes cumulus accedere potuit: Cui patria urbs urbium omnium regina, & in ea perilluſtre ac omni dignitate & copiis affluens paternum & maternum genus obtigerit? Cuius admirabilẽ ingenii uim, atq: animi indolem, præclara adhibita inſtitutio ac doctrina, omni uitæ elegantia, omni quæ latinis Græcisq: literis continetur,*

Epilogus ſuperiorum partium.

*tinetur, uirtutis, atque humanitatis genere excoluerit & perpoliuerit. Qui poſt aliquot publicos honores ingenti cum laude geſtos, magno Patrum conſenſu in ueſtrum collegium fuerit cooptatus: Qui pro Pontifice Italiæ florentiſſimas præfecturas, ſcienter & cum ſumma iuriſdictionis æquitate rexerit: Neque ſine ulla modo ſuſpitione eas, quibus præfuit, Ciuitates gubernarit, ſed iuſti etiam moderatique imperii eximiam laudem una uniuerſorum Populorum uoce reportarit: Quem ſex deinceps Pontifices Max. uirtutis atque optimarum artium merito cariſſimum habuerint: Quem ſui collegæ miſeris & calamitoſis temporibus patrem & patronum ſibi extitiſſe ſenſerint: Quem ſalutis certum uindicem ſuæ Reſp. cognouerit: Quem Clemens. VII. & Carolus. V. primo ſecundoque itidem congreſſu coniunctionis inter ipſos confirmatorem & ſequeſtrem, pacis conſtantiſſimum auctorem, pulcherrimarum actionum ſocium atque adiutorem amantiſſime exoſculati fuerint: Quem poſtremo & à graui ualetudine, & à fatali quodam periculo ſeruatum, & quaſi è mediis emerſum heroicæ fortunæ fluctibus, urbi ac terrarum potius orbi Deus incolumem reddiderit: Ab hoc inquam homine, uel ut uerius dixerim, heroe, quidnam ex iis rebus omnibus abeſſe potuit, quæ à tot tam laudabiliter, tantaque cum gloria actæ uitæ meritis, à tot ſuperatis laboribus, tot exhauſtis ærumnis, Pontificatum ei primum Max. traderent, & à Pontificatu Max. ſuo ipſius tempore, at Reip. heu quam alieno, certum illi inter pios, ac beatos manes locum attribuerent? Ab hoc loco ad Pontificia Farneſii acta pergens, multis de cauſis dum eius uirtutes*

tutes

*tutes enumerare cupio, cum animi quadam ſuſpenſione hæſito. Nam ſi multas quod uideo neceſſe fore, prætermitto, facile uos animaduerſuros intelligo, parcius illum atq; exilius multo quam oportuit, collaudatum: ſin pleraſque omnes perſequor: uereor Patres, ne cum uos longiore oratione detinuero: in hac interregni trepidatione, ueſtrarum ingentium occupationum non ſatis, ut debui, ratione͂ uidear habuiſſe. Scio non fruſtra eſſe à maioribus noſtris inſtitutum, ut magni, & illuſtres uiri in funere laudarentur. Hunc illi ſcilicet, perpetuæ orationis honorem, & ad grati erga benemeritos animi memoriam declarandam, & ad corporum & animorum imaginem exprimendam, ac poſtremo ad uiuentium animos ad illorum æmulationem excitandos, multo magis accommodatum & appoſitum, quam cæteros omnes iuſtorum & parentationum ritus cenſuerunt. Hunc maiorum morem non ſatis habuiſſe me ratum putaro: niſi plene atque abſolute ſingulas laudationis partes peregero. Verum cum multæ ſint huius quem nunc lugemus Pontificis Max. laudes, tanto iis quæ hominibus attribui poſſunt, maiores, quа̄to inferioris ferè ordinis Pontificatus ipſe Max. omnem cæterorum omnium hominum ſtatum exuperat: Eam mihi ſtatuo præcipuam hac in parte cautionem eſſe debere, ne dum nimis diligenter omnia perſequi ſtudeo: maximarum & maxime illuſtrium rerum per quas Pauli fama æternitati ſe facile adæquauit, nihil penitus loci relinquam. Teſtata eſt eius Patres, omnibus ſuorum omnium familiarium ac neceſſariorum uocibus temperatia, integritas, innocentia, animi moderatio. Ciuiles hæ ac populares ſunt uirtutes: quam uero non multis com*

*munes,*

*munes,tam,cum ad rectam bene uiuendi rationem, tum ad hominum inter ipſos ſocietatem conſeruandam, neceſſariæ, ut ſine his hominum uita non modo non humana, ſed ne uitalis quidem ( ut ita dixerim ) exiſtimari poſſit. At his præſertim ætate iam prouectior Alexander, maxime excellut: Ab omnibus enim uel amorum, uel extructarum menſarum & poculorum, uel cæterarum, quibus humani ſenſus quaſi titillari ſolent, uoluptatum lenociniis ſic animum auocauit, ut omnium qui eum norant familiarius iudicio, nemo quiſquã habitus fuerit frugalior, aut continentior. Atque eum quidem in iis, quas ante nominaui, uirtutibus habitum fuerat conſecutus, ut omnis in eo cupiditas ita iam deferbuiſſe, aut potius reſtincta eſſe uideretur, ut quæ duntaxat ſuauia eſſent, non magis repudiaret, quam omnino non appeteret, Neq: magis caueret, ne quid indecore, effœminate, aut libidinoſe diceret, aut faceret, quã ut quod tẽperante homine indignum putari poſſet, ne cogitaret quidem. Ac tantopere à quouis turpitudinis genere abhorreret, ut cum nihil, niſi quod maxime deceret, ageret, aut moliretur, nullis pudoris, aut uerecundiæ ſubſidiis, ac ueluti quodam rationis freno indigeret. Quid enim reprehenſionem uereretur, cui nihil pudendum, aut erubeſcendum in mentem ueniebat? Abducebat uero quam longiſſime eius cogitationem ab omni quæ ſplendidioris fortunæ comes eſſe conſueuit licentia, ab omnibus libero atque ingenuo homine indignarum uoluptatum ineptiis, acerrimum illud quo ab ineunte ætate, ad extremam uſque ſenectutem flagrauit, ſcientiarum atque optimarum quarunq: diſciplinarum ſtudium: Nam quid-*

Continentia & reliquæ uirtutes.

quid

*quid ſucciſiui temporis, è maximis poterat occupationibus eripere, id totum ad eos legendos & peruolutandos auctores conferebat: qui uel Græca, uel Latina oratione, quod uis diuinæ, aut humanæ doctrinæ genus literarũ monimentis mandaſſent: Cuius rei maxime perſpicua extant argumenta, ſexcenta prope librorum uolumina ipſius manu, à primo ad poſtremum paginarum marginem politiſſime ac ſcientiſſime pernotata. Ex his ille fontibus dicendi, intelligendi, res maximas gerendi, præcepta hauriebat. Neque ſolum ut Latina Græcaq; lingua uteretur tanquam patria & populari hac noſtrate (fuit hoc enim ei, ut ſcitis Patres maxime peculiare munus) conſequebatur: ſed ea etiam, quæ ſumma & iucundiſſima ex rerum cognitione percipitur, uoluptate contentus, reliqua prope omnia oblectamentorum genera contemnebat. Quod ſi, aut ualetudinis, aut ingenii recreandi cauſa, aliqua ſibi eſſe opus animi relaxatione intelligeret, modo in Sabinos, modo in Phaliſcos, ubi plura habuit gentilitiæ hæreditatis ac dictionis caſtella ſecedens, uel ſyluarum & uiridiorum ipſius maxime ſolertia dimenſorum aſpectu, uel elegantium & literatorum hominum, quorum ſemper domi habuit ſelectam copiam, ſe nihil à gratiis & muſis abhorrentibus oblectabat ſermonibus: quos ipſe, ut erat inter ſuos maxime feſtiuus, eo ſuauitatis atque urbanitatis ſale aſpergebat, ut quam grauis & ornatus inter collegas ſuos in curia, tam in amicorum cætu iocundus & dulcis uideretur. Appoſite itaque, quod quidam ex eruditorum numero de M. Antonino Pio literis prodidit, de hoc ſui prædicabant. Quod frugi eſſet ſine contumacia: uerecundus ſi-*

Studium literarũ

Animi relaxationes.

*ne ignauia: ſine triſtitia grauis. Fuit illud in Alexandro ſummæ modeſtiæ: quod nihil ſibi unquam uel arrogauit, uel popoſcit: ſed hominum de ſe iudiciis acquieuit: Quod ſuam in omni uel publica, uel priuata diſceptatione, non auctoritate, ſed rationibus ſententiam comprobauit. Neque plus omnino unquam contendit: quam quod æquo animo ab iis contra quos erat nonnunquam dicendum, acciperetur. Atque ita ueritatem & dicendi libertatem tuebatur: ut nemo tamen ſe ab eo læſum queri poſſet. Fuit animi eximiæ cuiuſdam moderationis: quod inuidos & obtrectatores (cuiuſmodi fere homines ampliorem fortunam, cum uirtute coniunctam petulantius plerunq: laceſſere conſueuerunt) nunquam ipſe acerbius ultus fuerit: quam ut ignoſcendo exiſtimare eos cogeret, ſe cui eſſent infenſi, indigniſſimū fuiſſe: Quodq: Pontificatum Max. cum petiſſet nunquam, bis uero ante paucorum ipſius felicitati aduerſantium collegarum contentione extortum ſibi quaſi de manibus perſpectum haberet, nihil tamen grauius queſtus eſt, quam ut diceret à Deo tam diuinum honorem, non ab hominibus decerni: à ſe illum remouendi neminem facultatem habiturum: ſi ſua ſibi diuinitus aliquando maturitas adforet. Fuit incomparabilis humanitatis ac facilitatis: quod nemo in ullo eius aut magiſtratu, aut præfectura quoties uoluit non eſt admiſſus, non patientiſſime quandiu uoluit auditus: non ita dimiſſus, ut ſi quòd maxime uoluiſſet, non impetraſſet, intellexiſſe demum ſe poſtulare non debuiſſe, confiteretur. Fuit integritatis, quod à iuſto, æquo, bono, nulla eum gratia, nullæ cuiuſquam preces auertere potuerint: Quodque ſemper inuictum pecuniæ, inuiolatum*

*uiolatum cuiuis corruptelæ animum geſſerit. Quid uero dicam, quantum fidei conſtantia ac perpetuitate, quantum liberalitate ignotos ſibi pariter ac notos deuinxerit: Cum nulla Europæ pars, nulla Italiæ Ciuitas, non magnam aliquam & inſignem gratiam Farneſio Cardinali debuerit, egerit? Et ea domum pro certis maximeq́ ueris homines haberent, quæ ab eius ore, ſeu uocis potius oraculo profecta dicerentur. Hoſpitalitas magnum & præclarum quoddam eſt in Principe uero decus: Quid enim facere poſſit elegantius, quid luculentius, quam ſi eas quibus abundat, copias bonorum commodis impertiat? Id laute ſemper & ſplendide fecit Farneſius. Nam & urbana domus quam & ante ampliſſime dimenſam atq: exædificatam habuit, & nunc ornatiſſimam & plane Pontificiam nepotibus reliquit, & quas item in ſingulis ſuæ ditionis caſtellis magnifice extruendas curarat: eæ omnes & illuſtribus hoſpitibus, & peregrinis ac uiatoribus qui undecunque diuertiſſent, ſemper potuerunt. Iam uero quo officio, quo ſtudio amicos coluit, qui neminem dilexerit, quem aut ſuo non prouocarit beneficio, aut cui de ſe bene merito non large ac prolixe gratiam retulerit? Qua uero fuit in cognatos, affines, aut quauis coniunctos neceſſitudine, pietate, qui neminem eorum ſuæ cuiuſquam facultatis, aut felicitatis expertem eſſe ſiuerit? Nam quanta in nepotibus quam liberaliſſime educandis, atque inſtituendis fuerit cura atque diligentia, ex eo liquido conſtat, quod à Præſtantiſſimis doctoribus atque optimarum quarunque artium magiſtris, & puerorum mentes honeſtiſſimis moribus, ac præceptis ſine ulla indulgentia* Nepotum inſtitutio

*imbui atque informari, Et iam adoleſcentium ingenia omni quæ Latina Græcaque lingua literis mandata fuerit, uel intelligendi, uel dicendi facultate erudiri, inſtrui atque expoliri uoluerit. Quod ipſemet & quid diſcerent, ſecum cum illos haberet, cotidie inſpiciebat, ad omniaque uitæ officia certis rationibus atque exemplis, teneram eorum ætatem fingebat atque informabat: & quod tum per ipſos Præceptores, tum per alios graues ac optimæ fidei uiros, quandiu & Bononiæ & Patauii fuerunt, quo ſtudiorum eos cauſa dimiſerat, an in officio manerent, ut certior fieret, ſedulo operam dabat. Qua certe rectiſſimæ inſtitutionis ſolertia, ad præclaram adoleſcentulorum indolem adiuncta effectum eſt, ut non aui magis uoluntate, quam ingenti ueſtro conſenſu ac fauore, præmaturæ uirtutis præmiis fuerint decorati. Et eorum quidem nunc partim armis, partim togæ muneribus & ueſtro Patres, & maximorum Principum de ipſis iudiciis ac beneficiis egregie reſpondent. Hæc ego de popularibus quibuſdam (ut ita dixerim) Farneſii uirtutibus, tam breuiter perſtrinxi: aut ſummis potius (quod aiunt) labris deguſtaui: quod non uobis tantum nota ſunt omnia: ſed urbanæ etiam ac peregrinæ multitudinis ſermonibus celebrata: Quodque tanto plura ſuperſunt tantoque ampliora, ut ualde uerear, ne ſi omnia colligere conatus fuero, ac non multo plurima tacitæ recordationi ueſtræ reliquero, non diligentior, ſed ſuperſtitioſior quodammodo uideri poſſim: qui magna hæc quidem per ſe, longo ſane interuallo maioribus, quæ de Paulo Pont. Max. commemoranda ſunt, minora, non quaſi tranſiliens atq; omnino miſſa faciens,*

*ex hoc*

*ex hoc loco iam pedem proferam, & ſuſcepto tandem operi legem ac modum ſtatuam. Quare ne quis orationem meam nimis late uagantem, nimiſq; in multas diſſectam particulas faſtidiat, aut ſtomachetur potius, de multis & maxime laudabilibus Farneſii uirtutibus, meum Patres ſilentium æqui boni faciatis, uos obſecro. Nihil enim agam de ſingulari eius uiri in rebus circumſpiciendis ſolertia, in bonis expetendis & contrariis uitandis ac fugiendis prouidentia: quibus in rebus eum dominari conſtanti omnium opinione crederetur, Chriſtianæ Reipublicæ & Romanæ in primis curiæ oraculum prope quoddam habebatur: Solus enim & quæ euentura eſſent, è certis rerum principiis, multo ante quaſi præſagire, & ſi ita opus foret, præcauere ac propulſare, tum admirabili ui ingenii ac celeritate, tum iudicii exacta quadam ſubtilitate poſſe uidebatur. De ſublimium rerum appetitione, & humilium contemptu, Deque firmiſsimo animi robore cum in periculis adeundis, tum aduerſis in rebus fortiter & conſtanter perferendis, Ac ſimul de ea quam quouis tempore admirabilem præ ſe tulit, in magnis & præclaris operibus ſuſcipiendis & aggrediendis magnificentia, nihil omnino in præſentia loquor: Quod tametſi fuerunt hæ laudes perpetuo illi uitæ comites, iccirco tamen quia tanquam regiæ atque heroicæ uirtutes inter cæteras eminent, poterunt eæ inter Pontificatus acta aptius cadere & inſignius (ut ita dicam) interlucere, Nam quæ adhuc de eo à me dicta ſunt, & ſi tacito ueſtro omnium conſenſu comprobari debuiſſe nihil dubito, nudis tamen*

*men rerum uocibus enumerata, non factorum ſunt ad ſingula uirtutum genera adiunctione illuſtrata. Quod ſi Patres, huius funeris oratione decorandi munus, paratiores & omni dicendi facultate eminentiores uiri ſuſcepiſſent: quanto hæc illi quæ ego tenuitur pro ingenii, memoriæq; meæ imbecillitate delibaui, omnia uberius, ac magnificentius egiſſent? Quam grauiter illi, quo uerborum & ſententiarum ornatu, quo ſpiritu, qua uoce, quo oris & linguæ ſono debitum Farneſio quamplurimarum uirtutum teſtimonium dediſſent? At me, ut quæ illi conſecuti dicendo fuiſſent, ne conari quidem audeam, terret uirium mearum conſcientia: terret ob exercitationis inſolentiam, loci huius amplitudo, conſeſſuſq; ueſtri maieſtas. Mentem obruit rerum ea congeries, quam ne longiſsimi quidem temporis, ne dum tam ſubita tamq; paucorum dierum comprehenſura fuerit meditatio. Omnis uero conatus mei impetum debilitat, & infringit, ex orbitatis noſtræ recordatione animi angor: à quo, & ſi curſus atque incitatio orationis cogitationem nonnunquam aufert: quoties tamen ad ueſtras, Patres, lachrymas, ad ferales iſtas publici luctus ſignificationes oculos refero, toties rediuiua quadam doloris aggreſsione opprimi me, & confici ſentio: Atque eo impatientius doleo: quo uiſtior communis huius doloris cauſa menti obuerſatur. Fingamus enim animis, non Paulum. III. Pont. Max. ſed Alexandrum Farneſium Cardinalem, Hoſtienſem Pont. Senatus Principem lugeri: Si tam uitæ dignitatem per quam in qualibet ſuæ ætatis parte, antequam Pont. Max. fieret, tantum nominis & gloriæ adeptus fuerat: grata memorique recordatione*

*com-*

*complectamur, an quauis publici luctus & mæroris ſignificatione non exiſtimemus eius funus celebrandum, cuius uita omnis tam fuerit omnibus gentibus ac ciuitatibus, atque uniuerſæ Reip. ſæpe utilis ac ſalutaris? Nihil, Patres, facilius credi poteſt: quam ſi Cardinalis cum eſſet, diem ſuum obiſſet, omnibus totius Ciuitatis ordinibus teterrimum fuiſſe atq: acerbiſsimum illum diem futurum. Parentem alii ſibi, fratrem alii, patronum multi, Cardinalem omnes, qualem nulla unquam ætas aut meliorem, aut omni laudum genere præſtantiorem protuliſſet, ex oculis ſublatum ſuis, multis eſſent lachrymis, ingenti luctu ac mærore teſtati. At quanto nunc uiſtius uos eius, Patres, obitum deploratis, qui cum uobis pater ſemper fuiſſet optimus, ac amantiſsimus, Fratres uos tamen & more maiorum nominabat, & fraterna quadam facilitate atque humanitate ſibi uos cotidie deuinciebat? Qui cum ad eas quas conſtantiſsime coluerat, dum inferiore eſſet loco uirtutes, heroicæ ac plane Pontificiæ gloriæ cumulum omnem addidiſſet: quis non quaſi diuinitatis quendam ſibi ſolem ereptum, non egerrime ferat? aut quis penitus, atque intimis ſenſibus conceptum dolorem, ut per gemitus, lamenta & ploratum non erumpat, comprimere ualeat? Verum enimuero, ſi pium faſque eſt, Patres, abducamus à luctu tantiſper cogitationem, & lachrymis tantillum ſubtrahamus temporis: dum non maioris iam Alexandri Farneſii Cardinalis, ſed Pauli .III. Pont. Max. acta, non copioſa magis & pro rei dignitate ampla atque uberi oratione, quam ſimplici quadam & illaborata pii doloris teſtificatione percenſemus. Hic ego Patres,*

*rerum*

*rerum à Pont. ueſtro Max. geſtarum tanta me mole obrui ſentio, ut in ſumma ac prope immenſa copia & uarietate fatiſcat quodammodo mens, & huc illuc dum errabunda uagatur, nuſpiam conſiſtat: Quin abortis confuſionis ueluti cuiuſdam tenebris nullum uel ad ordinandas, uel ad continuandas ac connectendas orationis partes meditationi meæ lumen præferat. Quare quod me omnium conturbat maxime, etiam ſi principium in promptu fuerit, non continuò tamen mihi poſſe uideor, ſatis certum dicendi exitum reperire. Sed enim cum in ampliſſimum huius Pontificatus campum, ſpatioſum illum quidem omnium in omni poſtera ætate oratorum & ſcriptorum ingeniis, officioſius multo & obedientius, quam conſultius deſcenderim, ita ſpatium in eo meum conficiam, ut cum rerum ſummas eodem quo ſum exorſus, breuitatis ac celeritatis curſu perſequi conatus fuero, tacitis expectationibus ueſtris multa potius à me prætermiſſa requiratis, quam immodicæ uos orationis ulla ſacietate affectos conqueramini. Id unum uos obſecro per ueſtri ampliſſimi ordinis Maieſtatem, per ſanctiſſimas haſce aras atq; focos, utriuſque conſeſſus Patres ampliſſimi, Regum ac Rerum publicarum legati qui adeſtis, Poſtremo omnes cuiuſcunque ordinis uiri clariſſimi atq; ornatiſſimi, ut meæ in dicendo facultatis imbecillitatem, ueſtra humanitate atque æquitate fulciatis, et rei magnitudine territam perculſamque pene mentem, tum aurium, tum animorum multo maxime benignitate ſubleuetis atq; erigatis. Quam longe, lateq; Chriſtianæ Reip. nomen patet, ad omnes orbis terræ partes de ſummi uiri, ac uerius herois non*

*Pontificatu*

*Pontificatu ſolum, ſed ipſa etiam æternitate digniſſimis laudibus fama peruaſerat: Augebat eam conſentiens populorum prædicatio: Confirmabat cotidiana nouorum in alias atq: alias gentes, ac nationes officiorum acceſſio. Cum Clemente.* VII. *uitæ muneribus perfuncto, unus qui Reip. gubernacula teneret, Collegarum omnium ſuorum in hunc eundem conſpirantium ſuffragiis digniſſimus eſt habitus. Quare non ut ſæpe & legimus, & ex natu maiorum ſermonibus accepimus accidiſſe (atque ut ne in noui Pontificis creatione accidat, ueſtræ fuerit Patres, prudentiæ ac bonitatis præcauere) tunc longius duci ac per diſsidia partium protrahi comitia quidquam neceſſe fuit. Vna eſt mora interpoſita: dum exequiarum iuſta Clementi fierent, atq: exinde more maiorum totum ſimul collegium ſe intra illa ſepta, quod conclaue appellamus reciperet, eo ipſo die, quin ea ipſa pene hora, collegæ omnes ad Farneſii pedes accidentes, atque una omnes uoce Pontificem eum ſalutantes, communi prius concurſu & gratulatione, mox cum uultu omnium et uoce conſentientibus tabellarum punctis, & ſua perpetua, & omnium Reip. partium iudicia comprobarunt. Ad cunctas iam Reip. partes fauſtiſſimæ huius renunciationis nuncii peruenerant, &* PAVLI. III. *nomen lætiſſimis uocibus celebrari, ac maxime effuſis plauſibus, et gratulationum exquiſitis ſignificationibus in cœlum attolli cœptum fuerat: Ornatiſſimæ à maximis regibus & florentiſſimis ciuitatibus miſſæ legationes, maxima earum quælibet pro ſummo officii ſui declarandi ſtudio, ſuſcepta celeritate, unicum totius Reip. parentem agnouerant, ſalutauerant, adorauerant.* Pontifex creatur

D Cum

*Cum ille non retinendis modo, ſed augendis atque illuſtrandis earum, de quibus ante locuti ſumus, uirtutum operibus, nouis uero & plane Pontificiis ingentium quarundam laudum meritis adiungendis; facile declarauit, ſe unum, qui & tanto patrum conſenſu crearetur, quique tanto omnium gentium ac nationum plauſu Pontificatum iniret, digniſſimum fuiſſe. Atque omnino perfecit, ut Pontificia cognomina non ſpecioſi quidam ſupremi honoris tituli, ſed bene ac laudabiliter factorum teſtes, atque indices haberentur. Sanctiſſimum enim, quod eſt Dei obſeruantiſſimum, eidemque Deo cariſſimum, euentorum fœlicitas, Beatiſſimum, omnibus numeris abſoluta, ac propriis nitens & contenta bonis uita, maximum, præclaræ ac plane diuinæ quædam in rebus omnibus exequendis facultates, iure ac merito appellari eum debuiſſe, ut cuncti mortales ſibi perſuaſum haberent, haud dubie effecerunt. Sed ad Pontificatus acta mea mox accedet oratio, ſi prius uos illud Patres monuero, non eſſe me ſingula ad certa uirtutum nomina quaſi certa capita relaturum. Nam cum præclara quædam ſit, & admirabilis ac planè diuina humanæ mentis uis, quam ſapientiam uocamus, ea humanæ uitæ laudum omnium quaſi chorum efficit: Ab ea omnis recte ſentiendi, intelligendi atque agendi, Ab ea etiam bene atque ad res accommodate dicendi omnis diſciplina ortum ducit: Atq: hinc illa morum certiſſima lex, & regula uirtutum earum, à quibus omnis noſtra actio proficiſcitur, dux prudentia exiſtit: ſine qua fortitudo, iuſtitia, fides, clementia, animi moderatio, uel alius poſtremo quiuis bene comparati & conſtituti animi habitus,*

*habitus, in homine aut nullus omnino ſpectari, aut certe exiliter ac tenuiter poteſt elucere. Satis itaque Patres habuero, ſi dum in rerum à* PAVLO *geſtarum commemoratione uerſabor, oſtendero quanta fuerit in conſiliis de rebus maximis capiendis ſapientia, quanta in gerendis prudentia. Ex eo enim & illud facile colligi poterit, fuiſſe cæleſtem illum fauorem, quam fœlicitatem & bonum euentum nominamus, uiri poſt homines natos maximi, ſapientiæ ac prudentiæ, non fortunæ tribuendū. Et quoniam certiſsima ac ſempiterna præpotentis Dei lege, eam Chriſtianæ profeſsionis communionem, quam eccleſiam dicimus, cum ciuili Rep. tanquam ſpiritum in omni animante natura cum corpore, in humana, cum ſpiritu mentem, coniungi oportuit, ex ipſa Pauli factorum operumque ſerie, modo Ieſu Chriſti ſeruatoris noſtri ſummum legatum, & pro geminis ueræ religionis propugnatoribus Petro atque eo, cuius ſibi conſulto nomen adſciuit Paulo, ſacrorum uindicem atque Antiſtitem, modo uero traditi à Conſtantino Syluestro atque iis, qui deinceps Syluestro ſucceſſerunt, imperii defenſorem & gubernatorem optimum ac generoſiſsimum agnoſcetis. Atque omnino qui in Rep. non dignitatis magis atque honoris, quam uirtutum & omnis liberalis cognitionis principatum obtinetis, quodnam Pont. ueſtri Max. factum, uel cum pulcherrimo illo & maxime diuino pietatis, ſanctitatis ac religionis nexu coniunctum fuerit, uel à quo præcipue totius decori atque honeſti fonte deriuarit, quam facillime tacita ueſtrum quilibet cogitatione diſpiciet. Veſtra ego in rebus percipiendis ac diiudicandis ſolertia, ueſtra in opti-*

*mi ac ſapientiſsimi Pont. laudatione auſcultanda, pio ſilentio atque attentione fretus, arbitratu meo inſtitutum eius actorum ordinem perſequar. Agebat Paulus, cum Pont. Max. declaratus eſt, annum* . LXVII. *Ad imminentia tamen Reip. pericula propulſanda, cum ſenili prudentia, atque conſilio iuuenilem quandam alacritatem coniungendam putauit: Atque ita omnia quæ fieri, quæq; agi oporteret maturanda, ut ſi per paucos ætatis annos reliquos habuiſſet, nihil tamen minus quam qui diutiſsime in Pontificatu uixiſſent, de Rep. benemeritus uideri poſſet. Sin è uita (quod maximum præpotenti Deo beneficium debuimus) ſerius quam tunc ſperauimus exceſsiſſet, multorum Pontificum Max. uniuerſam gloriam unus longo interuallo ſuperaret. Sed quæ tandem eius Pontificia acta fuerunt? Quæ ad Dei cultum pertinuerunt primum colligam. Nam cum omnibus imperiis haud dubie religio ſalutem apportet, & à propitiis ac placatis numinibus mutuæ fidei firmitas, & incolumitatis ac ſecuritatis certiſsima ſpes ſeſe in hominum animis corroboret, Merito, iacto hoc ſui Pontificatus fundamento, & ut beati eſſent, qui in ipſius eſſent imperio, effecit, Et per quam facile ſibi ad immortalitatem uiam muniuit. Hac in parte talis fuit Paulus, ut poſt Syluestrum, Leonem, Caium, Gregorium, Cæleſtinum, qui poſtremi fere Pontificum Max. in diuorum fuere pro uitæ ſanctitate numerum relati, nemo accuratius, nemo uigilantius boni ſacrorum principis, fidelis paſtoris, ſeduli ac ſolertis humanorum animorum tutoris officio functus fuerit. Sacra enim is ut per minores Pontifices, & quoſuis ſacerdotum ordines ubicunq:*

Pontificatus acta.

Religionis curæ.

*cunq; Chriſtianum nomen uigeret, rite pureq; fierent, diligentiſſime curauit. Nullum in urbe fuit priſcæ atq; auguſtioris religionis delubrum, in quo non ſæpe ipſemet rei diuinæ præfuerit. Statas certe ſolenneſq; cærimonias niſi cum forte langueret, nunquam intermiſit. Iam uero qua ille caritate deuotarum Deo familiarum egeſtatem ſubleuauit? Quam pia beneficentia eius quod Ieſu nomine celebratur, atq; in dies longe lateq; per Italiæ atq; Europæ ciuitates propagatur, laudatiſſimæ uitæ fratrum collegium proſecutus eſt? Quam miſericorditer parentibus ac fortunis orbati pueri & uirgines, ut publice alerentur atq; ad ciuilis uitæ munia educerentur, inſtituit? Iure igitur uos pueri ſanctiſſimi Pontificis alumni, funebres precationes ueſtras ſingultibus interpellantes alteram hanc orbitatem lugetis. Priorem ueſtrum plurimi uix dum nati, aut certe paruuli infantes amiſiſtis, uel ne ſenſiſtis quidem. Hunc non communem tantum, ſed ueſtrum ipſorum proprium parentem agnoſcebatis. Sed pergite iuſta facere, pergite tam de uobis benemerito parēti parentare. Veſtra illum pietas iam Deo gratioſiorē reddit: Illius mox ſanctitas Dei uobis numē conciliabit: Atq; ut in eo, qui ſucceſſerit, Pauli bonitatē ac miſericordiā minus deſideretis, efficiet. Conuertit me Patres in diuerſa tēpli parte nō magis ſacrū, quā lugubre carmē concinentiū puerorū uox. Redeo ad religioſa Pauli acta. Quā illud ad exorandā Dei clementiā efficax eſſe debuit? Quod cū propter diras illas urbis calamitates et populorū defectiones, exhauſtum et uacuū omnibus copiis ærariū, ablatis annuis uectigalibus, nudā et omni ope ſpoliatā Rēp. offendiſſet, ingētes et maxime neceſſarii*

de qui-

Digitized by Google

*de quibus alio loco dicemus, eſſent cotidie ſumptus tolerandi, relatis à miſericordium largitionum diſpenſatore, uiro integerrimo rationibus, innumerabilis & incredibilis quędam pecuniæ ſumma, cum ad egentium miſerias alleuandas, tum ad nubiles ex infima plebe uirgines collocandas erogata reperiatur. Qui tam liberalis in pauperes fuerit, quanta is fuit in Chriſtum, Deum ſcilicet ipſum, obſeruantia? Cum ipſemet omnis miſericordiæ & benignitatis fons Chriſtus, ipſa ueritatis uoce, ſibi eos benigne facere, qui pauperibus benigne facerent, affirmarit. Magnum hoc & præclarum, quoque minus in propatulo geſtum eſt, eo pleniore uoce, & magis illuſtri prædicatione dignandum. Illuſtria enim illuſtrium uirorum merita uulgo quæ nota ſunt, ne temporis diuturnitate obſcurentur, hominum uitæ conducit ad poſteritatis memoriam prodere. At quæ dum fierent, quanto diſsimulantius facta fuere, maiorem pietatis laudem meruerunt, ea, ſi qui reſcierit, non magis ad auctoris laudem, quam ad imitationis exemplum in lucem non protulerit, neque ingrati ille, neque inuidi animi crimine carere merito iudicetur. Sed ad ea, quæ palam fuerunt hominum oculis, aut auribus expoſita, quæq; occulte geri non potuerunt, religionis opera reuocetur oratio. Quid uero tam laudabile, tam ad hominum ſalutem, & beatæ uitæ rationem accommodatum, tam Pontificale, tam cum Chriſti ſeruatoris noſtri iuſsis congruens, quam quod cogitationes, conſilia, ſtudiaque ſua omnia ad pacem inter ſummos Reip. principes conciliandam conuertit. Didicerat nempe cum ex ſapientiſsimorum hominum ſententiis, tum uero maxime ex diuinarum uocum*

Pacis ſtudium.

*moni-*

*monimētis, pacis ui & natura omnem humanæ uitæ felicitatem, omnem promiſſæ à Deo immortalitatis ſpem contineri. Sciebat è diſcordia & diſsidiis, magnorum ſemper imperiorum perniciem atque exitium extitiſſe. Viderat in magnis totius Reipub. ac totius Italiæ atque ipſius urbis cladibus, ob graues & fœdas principum inimicitias diuina atque humana iura uiolari, ſacra prophanari, prophana ferri, agi, rapi crudeliter ac miſerabiliter. Animaduerterat ac pene ſuis oculis inſpectarat, ſæuum illum & præferocem, nominis legumque noſtrarum hoſtem ſempiternum Turcarum Tyrannum, captatis atque obſeruatis ciuilium, quæ inter ſe Chriſtiani gererent, bellorum motibus, dum odiis atrociſsimis incenſi, uel de finibus imperii, uel de iure regnorum diſceptarent ac digladiarentur, Chriſtianæ Reipub. ualidiſsimis propugnaculis Rhodo & Tauruno expugnatis, capta uniuerſa inferiore Pannonia, maximas equitum peditumque copias iam bis in Pannoniam ſuperiorem, apparatiſsimas inſtructiſsimaſq; prædonum claſſes, ad utranque maris noſtri oram populandam atque opprimendam immiſiſſe: Præſentiſsimum igitur ad ſananda Reip. uulnera, atque ad Turcicam peſtem depellendam remedium eſſe arbitratus, ſi maximi ac potentiſsimi duo Reges, Carolus.*V. *Imperator, & Franciſcus.*I. *Galliarum Rex in gratiam rediſſent, & amicitia firmoque fœdere coniuncti, aut arma poſuiſſent, aut in communem hoſtem optimis auſpiciis conuertiſſent, Miſsis de pace legatis ſemel & iterum, ſpectatiſsimæ grauitatis atque auctoritatis è ueſtro, Patres, collegio uiris, cum minus multo quam uellet, quamque opus eſſet, profectum intelligeret,*

*Quod*

*Quod ad tam graues tamque inueteratas offenſiones ac ſimultates, noua quædam, ac minus uſitata medelarum genera erant adhibenda ac ſæpius nouanda atque inſtauranda, ea dum adhibet, quibus ſanctiſsimus ac ſapientiſs. Pont. non rationibus, quibus iuſtis piiſque precibus ac deprecationibus non contendit? Cum tam grauis annis ipſemet Nicæam uſque profectus, in Caroli ipſius Cæſaris, et Franciſci Regis, (ambos amplitudinis & Maieſtatis cauſa nomino) congreſſum & colloquium uenerit? Nam cum biennio ante, redeuntem confecto punico bello Cæſarem in urbe triumphali cum pompa accepiſſet, & ex eius ſermonibus perſpexiſſet, non fore difficillimum utrunque Regem ab omni iræ acerbitate ad placabilitatem & lenitatem reuocare, modo ut congrederentur familiarius, eorumque ipſe congreſsibus & ſermonibus intereſſet, ei quam de pace conceperat ſpei, Reip. ductus caritate, & acerrimis religionis tuendæ aculeis incitatus, omnem ualetudinem, quin uitam potius ipſam cenſuit condonandam. Tulit uero longi atque incommodi itineris optatiſsimum fructum. Perfecit enim eum rationum ui, tum mitiſsimæ orationis lenitate, & pertractandorum animorum peritia, ut pactis in annos. x. induciis, tantas ac tam certas inter ſe coniunctionis ſignificationes illi reges dederint, ut qui ocium ac tranquillitatem expeterent, illas uerbo inducias, pacem re futuram augurarentur: et qui rerum eſſent nouarum cupidiores, ad nouas iam artes turbandi ac reſcindendi omnia, ſe inueſtigandas compararent. Non deſtitit Paulus, cum eodem cuius certiſsimum fuerat numen ſecutus, Deo reducente in urbem rediſſet, omni ſtudio & conatu ſuo ex*

Nicæam profectus

periri,

*periri, eniti, elaborare, ut omnem quæ adhuc reliqua eſſet, odiorum ſcintillam reſtingueret: omnem diſcordiarum omnium memoriam ſempiterna obliuione deleret. Quare quadriennio poſt, ultro ad Carolum Imp. Lucam uenit, ut ſua apud eum auctoritate conglutinatam illam concordiam arctius aſtringeret, & iacta pacis fundamenta, ſeditioſorum nequitia ne conuellerentur, obſiſteret. Duo tantum medii anni fuerunt: cum iam tertio eadem de cauſa ex urbe profectus, Buxeti ad conſtitutum colloquio diem, eidem Imperatori, quo eum in priſtina ſententia confirmaret, præſto fuit. Si hæc apud eos, Patres, dicerentur, qui non ipſi, ſicuti ueſtrum pars maxima, rebus omnibus interfuiſſent, quibuſq: hæc audita tantum, non præſentium oculis fuiſſent expoſita, An illi non fingi omnia ad Pauli uitam exornandam, non ad rei geſtæ ueritatem exponendam commemorari putarent? Quid enim creditu minus facile, quam hominem qui in toga atq: in ciuilibus duntaxat officiis, inter ſacra et religionis cæremonias ætatem totam exegiſſet, iam ſeptuagenarium & eo etiam natu grandiorem, in magnis anni caloribus, per aſperrimos Apennini tramites, in extremos Liguriæ fines, & ad maritimas alpes contendere non dubitaſſe? Et eundem ex annorum quinque interuallo bis, inualidum, ultra uires, ſortemque ſenectæ (ut Poeta inquit) ab urbe in Hetruriam & medias citerioris Galliæ urbes excurriſſe? Hoc quis unquam tam grandis natu Pont. Max. fecit? Aut quis in expeditionibus Imperator, in armis miles, in re nautica gubernator conſenuit? Quis tam gelu, uel æſtu obdurruit, Qui id ætatis à longinquis itineribus non abhorruerit? Non*

Ad Carolum Imp. Lucã profectus.

Buxetum.

E diuum,

*diuum hominumque conceſſu ſenectuti ſuæ ocium ac requietem indulſerit? At Paulus de ſe nihil fuit ſolicitus, modo ut per ſe ſalua eſſet Reſp. quam per ſe, atque eam ſolam, quam ipſe coram conſtituiſſet ac firmaſſet concordiam, ſaluam fore confidere ſibi poſſe uidebatur. Vicit igitur omnem periculorum rationem perpetua erga commiſſos fidei ſuæ populos caritas, ſpei alacritas, laborem minuit. Religionis ardor, uiæ & infenſarum plerunque tempeſtatum incommodationem non patienter tantum, ſed hilare etiam & iucunde ſuſtinuit. O uirum priſca illa pietate ac fide flagrantem. O memorandum omnibus gentibus ac ſæculis pacis ſtudium. Quo ſane merito uix in priſcis illis quidem Pontificibus, Lino, Cleto, Anacleto, Teleſphoro, Vrbano, Felice, Clemente, Marcellino, cæteriſq; qui ſanguine profuſo, ſuam poſteris in Chriſtiana profeſſione conſtantiam teſtatam relique runt, maius ullum potuerit prædicari. Merito itaque quacunque iter Paulus faceret, omnis ad tam pium, tanque uniuerſum communis ocii ac tranquillitatis parentem, quaſi è cœlo delapſus eſſet, cum admiratione incredibili inſpectandum, è uicis, oppidis & urbibus undique, in agros & uias multitudo ſe effundebat. Exultantes gaudio omnis oppidanorum atq; agricolarum turba Matronæ cum pueris & uirginibus, cuiuſuis ordinis atque ætatis uiri Oleæ frondem præferentes, relictæ à Chriſto hæreditatis, Chriſtianæ Reip. ipſius nempe pacis uindicem, & ſacroſanctæ per pacem potiſsimum religionis in priſtinum decus ac dignitatem reſtituendæ auctorem ſalutabant: optimum commiſsi gregis paſtorem, communem ac uerum Chriſtianorum omnium regum & populorum*

*pulorum patronum appellabant: lætis uocibus ac feſtis plauſibus itinera, cogitationes, colloquia, actiones proſequebantur: ſecunda omnia, uitæ in primis quam maxime longinqua ſpacia, ſalutem, incolumitatem, felicem reditum precabantur. Non audita commemoro: ipſe ter eius itinerum comes fui, & ſane nihil à me fingi & ueſtrum Patres, pars fere maxima, & tacita mea ipſius mihi teſtis eſt recordatio. Quid uero Paulus, ut his omnibus, huic de ſe hominum expectationi accumulate reſponderet, non molitus eſt? non egit? non contendit? adeundi fuerunt reges, adiit, inter eſſe ac præeſſe eorum colloquiis oportuit, interfuit, præfuit: fuit re ditus in gratiam exorandus, exorauit. At non fuit ille quidem quam debuit perpetuus ac diuturnus. Quis neſcit ingentes plerunque molitiones ſiue artis illæ, ſiue naturæ fuerint, extraneo aliquo & aduentitio impetu ſubito dirui ac ſuberti poſſe? Magna & præclara hominum opera, præcelſa urbium mœnia, iactas innumerabili manu moles repentini telluris motus ſæpe demoliti ſunt: Aut ſubita quæpiam maris illuuies, aut inopinatæ late de hiſcentis ſoli uoragines non ingentes tantum campos, ſed ſumma etiam montium iuga abſorbuerunt. Nulla eſt tanta cuiuſuis rei uis, nullus tam uehemens impetus, qui cum humanæ linguæ poteſtate comparari poſſit, ea ſi facultate ſua ad animorum coniunctiones diſiungendas abutatur, nulla reperiri poteſt tanta mentis aut conſilii ſtabilitate firmata concordia, quæ maleuolorum ac factioſorum hominum uocibus, & non publici boni, ſed ſuorum duntaxat commodorum ſatagentium ſermonibus labefactari & conuelli nequeat. Quid igitur? ubi uidit tot ac tantos labo-*

*res ſuos, tantas animi corporiſq; contentiones, certorum hominum improbitatem ne dicam, an potius impietatem? irritas feciſſe, ac non modo uniuerſum Reip. corpus per ſalutaria pacis remedia priſtinam ſanitatem non recipere, ſed in dies etiam furiali ſeditionum ueneno, alia atque inſuper alia membra extabeſcere, non protinus animum deſpondit, aut de pace ſpem abiecit. Nullum enim unquam tempus remiſit, quin per legatos ab illa falſarum opinionum inſania & bellici furoris amentia, principum animos auocare atque abſterrere conatus fuerit. Quoties inſtructas ad prælium acies, quoties collata iam prope ſigna, Pauli legationes diremerunt? Quoties infeſtiſſimorum & ad mutuam cladem paratiſſimorum exercituum tela, à Chriſtianorum iugulis & ceruicibus modo in Turcas, modo in Pœnos auerterunt? Turcicum uero bellum eius in primis hortatu & impulſu ſuſceptum, ac terra marique ingenti apparatu geſtum eſt: Triremes quam multas non alius quiſquam Pont. Max. ſub certo Imperatore ſuo miſit: Maritimas Terreſtreſq; copias magno impendio, in ſumma ærarii tenuitate tamdiu aluit, uſque dum Cæſar Tunetum expugnaret: A Viennæ uero mœnibus, & à ſuperi maris littore inſolentiſſimus atq; impotentiſſimus hoſtis, qui Aulone in Italiam numeroſiſſimæ claſſis tranſmiſſionem moliebatur, intra ſuos ipſius fines repelleretur. Intereà uero cum eiusdem hoſtis neque cotidianas inſidias caueri, neque in dies magis inualeſcentis ac ſe corroborantis impetus aliter ſuſtineri poſſe compertum haberet, quam ſi bellicoſiſſimæ Germaniæ gentes ac populi, quæ per ſeditiones, atque inteſtinas diſcordias, perque maxime impias de toto religio-*

Bellum in Turcas auerſum.

*nis*

*nis iure diſceptationes, à Dei primum numine, deinde à ſuorum etiam principum imperiis deſciuerant, à cæco mentis errore abducti furere iam deſinerent, & ad ueram atque à maioribus traditam, Dei ſancte pureque colendi rationem reuocarentur, ad uniuerſum Chriſtianæ Reipub. concilium, quod iam tum uix dum Pont. creatus, indixerat celebrandum, omni cura, ſtudio, animi contentione incubuit. Non erant profecto in dubium ac in nouam controuerſiam denuo reuocanda, quæ de omni religionis iure ac forma, deque iis quibus religio ipſa contineretur quæſtionibus, de ſacerdotum uita & moribus, de tota Antiſtitum, atq; ipſius Pont. Max. poteſtate atque auctoritate, in tam multis conciliis diſceptata ac conſtituta fuiſſent, & in iis quatuor maxime, quorum decreta maiores noſtri nō minore fere dignatione, quam ipſius Dei & hominis uoces æſtimanda cenſuiſſent. Eſt conſultandi atque ambigendi locus, cum in rebus neque diſcuſſis, neque concluſis aſſenſionem omnem expedit ſuſtinere. At quæ grauiſſimorum uirorum & optime de Chriſtiana profeſſione meritorum ſæpe ſententiis, ſuo ſæpe ipſorum etiam ſanguine ſancitæ iam pridem eſſent deliberationes, non iam opinionum concertationibus, ſed perpetua in obſeruando atque obediendo fuerunt perſeuerantia proſequendæ. At id illi ut populi, illi ut pernicioſarum ſeditionum auctores facerent, cum perductum iri nunquam poſſe ſatis iam exploratum & cognitum haberet, eam quam eſſent arctiſſime amplexati, non libere, ſed licenter, non impure, ſed impie uiuendi impunitatem optimus Pont. tanquam Clemens medicus, non ui & armis, quaſi uitiatas & corruptas corporis partes,*

Conciliū indictū & celebratū

*ferro,*

*ferro, & aduſtione cohercendam: ſed ea, quam ipſimet ſacram ueluti anchoram ſuarum ſeceſsionum habere ſe ſimulabant, ſola noui concilii auctoratione eorum uecordiæ atque amentiæ frenum ueritatis(ut ita dixerim)iniiciendum cenſuit. Mantuam itaque primum celebrando concilio locum elegerat: Quæ urbs conuenis omnibus ſecuritatem ſummam, præterea commeatus & quæuis commoda large ſuppeditare poſſe uidebatur. Verum exorti repente in inſubribus nouarum rerum motus, in loco ſtatuendo ſen tentiã ut mutaret, effecerunt. Quare Vicetiæ rurſus indixit, cum reliquam commoditatem, tum uero maxime ſoli ubertatem & cœli ſalubritatem ſecutus. Deinde, quo ex omnibus Germaniæ ciuitatibus, à quibus erat illa diſſenſionum peſtis depellenda, minus grauate pro loci uicinitate quam uellent multi conuenirent, non finitimum tantum illis oppidum, ſed quod in Germanorum prin cipum ditione erat, maxime fidum atque hoſpitale Tridentum conſtituit: Eo uti prius Vicetiam, & legatos ſuos è ueſtro Patres collegio uitæ dignitate, & cum omni literarum ſcientia, tum diuini humanique iuris prudentia præſtantiſsimos, alios ac ſubin de alios miſit: Eo magnum minorum Pontificum numerum dimiſsis per Europam ad ultimas uſq; terras nunciis, in unum con gregauit: Eo Germanicarum ſectarum principes, nouarum reli gionum auctores & profeſſores creberrimis adhortationibus, paternis precibus & cotidianis ſuaſionibus ut aduocaret, enixiſsime operam dedit: Sed cum illi peruerſiſsimarum opinionum per tinacia obdurati modo cauſarentur, modo tergiuerſarentur, modo maledictis & contumeliis tam piam, tam ſalutarem, quamque*

*ipſi*

*ipſi per tot annos, quaſi maxime neceſſariam eſſ lagitarant, actio nem eluderent, ubi uidet eos quos ad diem dictum adfore uix ut dubitaret, adduci poterat, fruſtra iam triennium expectari, atq: interea ſumptibus intolerabilibus Reip. rationes onerari, non eſſe tot Pontificum, qui ex aliis, atque aliis orbis terræ partibus, à Gothis uſq: & Hibernis, quin Aethiopibus & Indis, Ac prius etiam nobis incognitis, paucis uero ante annis, Hiſpanorum Luſitanorumque ſolertia repertis in Oceano Inſulis Tridentum conuenerant, patientia abutendum ſtatuit. Mandat itaque per literas ac nuncios legatis ſuis collegis ueſtris, Montio, Ceruino, Polo, uiris optimis & grauiſſimis, atque omnino quorum uicaria in tanto negocio uteretur opera digniſſimis, certis ac ſtatis diebus Patres in curiam ut uocent: Ibique ſingulis conſeſſibus res ad religionis Reiquepub. ſummam pertinentes, more rituque à maioribus tradito referuntur: Sententiæ grauiſſimæ atque ornatiſſimæ dicuntur: Senatus conſulta magna cum auctoritate perſcribuntur. Iam prope erat ut ſua tanto operi clauſula adderetur, cum repente propter loci anguſtias (ut in conferta inquilinorum turba par fuit) peſtilenti morbi contagione, non tantum ignota tentari capita, ſed cotidie illuſtrium etiam uirorum funera duci cœpta ſunt. Noua igitur fuit concilio ſedes deligenda. Aptiſſima uiſa eſt Bononia, & quod non longius quam quatridui abeſſet, & quod omnem quæ illuc conueniſſet multitudinem ſoli bonitate alere, & domorum laxitate facile poſſit capere: Hoſpitalior uero gentibus ac nationibus urbs profecto nulla: Nam & optimorum ſtudiorum domicilium, & bonarum artium altrix, &*

*educatrix*

*educatrix ueluti quædam abhinc mille amplius annos fuit: Et quod loci, quo ſita eſt opportunitate, nulla tam ſæpe cum Pontificibus Max. Regum atque Imperatorum congreſſibus & colloquiis patuit, & auguſtiſſima eadem ſemper habita eſt ſanctiſſimorum fœderum ara. In eam igitur urbem ita curia Tridentina translata eſt, ut loci mutatione neque quæ ante decreta fuerant in acta referri, neque denuo alia referri unquam intermiſſum fuerit. Ea fuit Pont. optimi ac ſapientiſſimi in peragendo concilio conſtantia, & per concilium abalienatos opinionum peruerſitate populos ad Chriſtianæ legis ueritatem reuocandi ſtudium: Tanta flagrauit Chriſtiani nominis conciliandi & conſociandi cupiditate, ut neque ſumptus magnitudine, quem in alendo magno doctorum hominum numero iam prope totum quinquennium tolerauerat, nō deſiderio clariſſimorum uirorum, quorum cotidiana opera atque officio carere uix poterat, non poſtremo peſtilentiæ imminenti periculo, à pulcherrimi operis progreſſu reuocari aut deterreri potuerit. Magna hæc ſunt confirmati in tuenda ac redintegranda religione animi documenta. Sed quid tandem dicat aliquis hi tantarum actionum conatus Reip. profuerunt? Diſtricti iam Chriſtianorum in Chriſtianos gladii, non propterea ab ipſo quaſi Chriſtianæ Reip. corpore auerſi ſunt. Eſt certe his Pauli conſiliis eatenus profectum, quod peſtis & diſcordiarum pernicies omnis, eſt ad extremos artus à præcordiis et reliquis uitæ certiſſimis ſedibus reiecta. Nec uero qui ſumma quæ ſunt in quouis rerum genere, aſſequi non potuit, non ſummæ proximam laudem, quin & ſummam quantum in ipſo fuit, mereatur,*

*mereatur, ſi cum ad optima quæque & maxime ſalutaria aſpirarit, quæ optimis proxima ſint, ſaltem fuerit conſecutus. Vnum mihi reſtat de Pontificiis* PAVLI *actis memorandum, antequam ad eas uenio laudes, quæ non magis Pontificibus Maximis propriæ ſunt, quam in aliis inferioris etiam gradus principibus, non illæ quidem frequentes & cotidianæ, ſed quæ optari certe, & ab iis qui in eorum ſunt imperio, maxime expeti ſolitæ ſunt. Eſt uero id, & ad præſentium oculos atque animos memorabile, & ad poſteritatis memoriam tam inſigne, ut eius magnitudine tota orationis meæ uis debilitetur. In eo ego & quod rei ponderi iam prope ſuccumbo, paucis immorabor: Et ſimul quod cum ueſtris Patres coniunctum eſt laudibus, ueſtramque quam proxime dignitatem contingit, meæ ueſtri pudoris uerecundiæ dicendi breuitate conſulam. Eſtis uos Patres ſanctiſsimum Chriſtianæ Reipub. conſilium. Certa uos eſtis & ſplendidiſsima terrarum lumina, atque ut appellamini, ſacroſanctæ Rom. Eccleſiæ: Cardines: Quod ſcilicet ueſtri huius longe grauiſsimi, atque ornatiſsimi ſenatus auctoritate ac ſententiis, tanquam firmiſsimis Cardinibus, relictæ à* CHRISTO *Apoſtolis, ideſt legatis ſuis, Reip. ſalus atque incolumitas nititur ac ſuſtentatur. Quanto uero ueſtra iſta ſupremæ dignitatis inſignia, faſces, lati claui, atq: apicis purpura, ordinis ac ſeſsionis primatus, & ad ſpeciem ſunt quam cæterorum orbis terræ Principum ornatus illuſtriora, & ad religionis ac maieſtatis decus auguſtiora, tanto uos profecto decet non ſolum generis claritate, ſed morum probitate, uitæ integritate, ingenio, uirtute, ſapientia, at-*

*que omni doctrinæ genere, cæteros omnes publicorum conſiliorum auctores antecellere. Animaduerſum uero eſt omnibus temporibus, hanc ipſam Remp. ueſtram poſt acceptum à Conſtantino Imperium, ſaluam maxime & florentem fuiſſe, cum non optimum tantum Pont. Max. ſed ſimillimos etiam Pont. Maximi conſiliarios, ſelectos ſcilicet ueſtri loci atque ordinis uiros, nacta fuerit. Hac in parte ſupplendi quoties oportuit patrum numerum, & optimum atque honoratiſsimum quenque hoc honore ornandi atque honeſtandi, nullius cuiuſquam Pont. Max. laus tanta fuit, quin eam* PAVLI *in patribus deligendis iudicium adæquarit. De Iulii.* II. *collegio iam uix unus & alter, nonnulli quos Leo.* x. *conſcripſerat, Aliquot quos Clemens, reliqui erant, clari omnes, & quorum in magna temporum uarietate ualde ſpectata uirtus fuerat. Eorum ſibi quamſimillimos conſcribendos & cooptandos Paulus cenſuit. Fuit nobilitas, & natalium ſplendor requirendus: Regio multos genere illuſtres adlegit. Fuit uirtuti, fuit uitæ dignitati honos habendus: Ex omnibus Italiæ, ex omnibus Europæ partibus in ueſtrum ultro conſeſſum acciuit atque inuitauit, quibus uel ipſe iampridem iudicaſſet, uel minime dubia fama attuliſſet, primas honeſtatis ac ſanctitatis, primas diſciplinarum atque optimarum artium laudes deberi. Fuit laboribus pro Repub. ſuſceptis gratia referenda: Multi in hūc ordinem ſunt adſciti, qui ſtudia, qui fidem, qui fortunas, qui ætatem totam in magnis & grauibus Reip. negociis ac muneribus conſumpſiſſent: qui corpus manifeſtis difficillimorum & inſidioſorum plerunq; itinerum, longinquarumque legationum periculis*

De Cardinaliū creatione.

*riculis obiecissent: qui uitam deniq: caputq: ſuum ueſtræ Patres curiæ deuouiſſent, ac ſanguinem etiam minime inuiti, dum eius ſalutem & auctoritatem tuerentur, profundere parati fuiſſent. Quæ igitur & quam clara lumina, quæ uirorum decora, ad eos, quos proximi ſuperiores Pontifices reliquiſſent, ex Pauli delectibus acceſſerunt? Præſentium ac uiuentium, ueſtro pudori parcens neminem nomino: Nemo tamen iſtic ſedet, in quo, quæ paulo ante attigi uitæ ornamenta, qui uultus ueſtros atq; ora intueatur, non in ſingulis modo ſingula, aut in omnibus omnia, ſed prope in ſingulis omnia, quamfacillime quamque ueriſſime tacita agnoſcat cogitatione. Sed quæ unquam magnorum & multiplici literarum & uirtutum laude cumulatiſſimorum hominum nomina delebit obliuio? Quæ temporum iniquitas pulcherrimas non corporis, ſed ſuas animorum imagines, quas ipſimet æternis conſignarant literarum monimentis, poterit obſcurare? Video Patres, ex mea tam paucis expreſſa uerbis ſignificatione uos commoueri: Credo quod animos ueſtros demortuorum collegarum ueſtrorum, acri quodam cum deſiderio ſubit recordatio, Contareni, Simoneti, Fregoſii, Ginutii, Iacobatii, Aleandri, Bembi, Sadoleti, Corteſii, Ardingelli: quæ illi fuerunt, ſumme* D E V S, *uitæ exemplaria? quæ ingenii, uirtutum ac doctrinarum lumina? Sed cum ſatis eos iam diu luxerimus, non committam ut refricanda tantorum uirorum memoria, aduentitii doloris cauſam quærere, & quaſi obductæ iam cicatrici manus uidear admouere. Scio ego Patres, ex eorum numero quos* P A V L V S *adlegit, alios multos horum quos nominaui, & ueſtri adhuc uiuentium quamſimilli-*

*mos è uita exceſsiſſe. Verum qui primi cogitationi meæ occurrerunt, eorum ego nomina enunciaui. Sed cum diuerſis temporibus non pauciores quam .* LXXX. *ab eo editi fuerint, quem eorum non maxime probaſtis? quem non dignißimum qui in ueſtrum numerum adſcriberetur, iudicaſtis? quem iam receptum non fraterno eſtis amore complexi? Nepotes quidem ſuos,* ALEXANDRVM *primum Farneſium, et Guidonem Aſcaniũ Sfortiam, ex longo deinde interuallo Rhenutium Farneſium uix dum puberes uobis collegas dedit. Sed qua indole adoleſcentulos? quo ingenio? quam liberaliter? quam præclare inſtitutos? quam ſupra omnem ætatis captum, cum multa rerum intelligentia, tum mirifica quadam communis ſenſus præditos excellentia? Et ſane eos non modo uobis non recuſantibus, ſed rogantibus etiam atque efflagitantibus dedit: Et tam uerecunde eos nominauit, ut facile apparuerit, uobis obſequentiorem multo, quam nepotes ornandi cupidiorem fuiſſe. Quid uero potuit aut à uobis amantius expeti, aut ab illo elegantius decerni? Fuit hoc ueſtræ erga* PAVLVM *obſeruantiæ perſpicuum argumentum. Fuit ipſius erga uos fidei certißimum pignus, Firmißimum mutuæ beneuolentiæ uinculum. Et uero nunquam fuit quamobrem aut uos id expetiſſe, aut ueſtris ipſum precibus indulſiſſe pœniteret. Tales.n. uobis domeſticæ diſciplinæ inſtitutis atq; exemplis præſtitit Paulus: Tales ipſi pro naturæ ſuæ bonitate euaſerunt, ut Pauli nepotes non magis de facie, aut de maximis quos per adoleſcentes cœperunt, & cum ſumma omnium ordinum laude geſſerunt honoribus, quam de morum & uirtutum præſtantia, quaſi fœlices è generoſa*

Nepotum in collegium cooptatio.

*neroſa ſtirpe propagines quiuis facilè poſſit agnoſcere: Neq: hos modo quos præter auitæ ſeueritatis reuerentiam, præter ingenii indolem atq: educationis rectiſsimam rationem, ſanctior iſta pur pura & ueſtri conſeſſus uerecundia, ab omni uitæ prauitate faci lè potuit abſterrere, & in uirtutum omnium officio, ac ueræ ſoli-dæque gloriæ curſu continere. Sed quid Octauius? quid Horatius Farneſii? quid Sfortia Sanctiflorius? ab ipſa pene infantia, armis & uitæ militaris conſuetudine aſſuefacti? Quid unquam non pudenter, non moderate, non ut maxime Romanæ Iuuentutis principes deceret, fecerunt? ordines exercituſq: ita duxerunt, ita imperarunt, ut non ætati ueniam, ſed factis prædicationem quæſierint. Priores duo, alter apud Cæſarem, apud Franciſcum Gallorum Regem alter, diu fuerunt, et in tãta quidem gratia, ut Octauium Cæſar non magis quod ei filiam nuptum dederit, lectiſsimam & omni muliebri laude eminentiſsimam fœminam Margaritam Auſtriam, ut generum diligat, quam uirtutis ergò, non minus prope, quam Philippum Hiſpaniarũ Regem, unicum filium ſuum, quem maieſtatis & celſitatis cauſa nominaui, carum habeat: Horatium Henricus Rex Franciſci filius, cui filiam deſponderet, dignum duxerit. Sed ut illuc, unde digreſſa eſt, redeat oratio. Cum optimum quenq: nobiliſsimum ac ſapientiſsimum* PAVLVS *in ueſtrum collegium cooptarit; tribuſque ſuis nepotibus adſcriptis ueſtræ fuerit aſſenſus cohortationi, facile profecto declarauit, et Pontificis optimi auctoritatem optimis conſiliariis muniendã, & cum Reip. optime conſuluit, tum uero et prudenter ſummam dignitatis ueſtræ habuit rationẽ, et amanter ueſtræ*

Nepotum aliorũ laudes.

Margarita Auſtria.

*ueſtræ erga ſe maxime piæ uoluntati obtemperauit. Ac pulcherrimi ille quidem facti ſui tum ex magnorum erga ipſum dum uiueret, officiorum perpetuitate, tum ex ueſtro iſto pietatis & gratæ memoriæ pleniſſimo luctu, ex iis uero maxime, quæ erga ſuos Nepotes præ uobis fertis, minime ſane obſcuris beneuolentiæ ſignis, fructus iam tulit optatiſſimos. Et uos, quos ille tanti honoris quaſi germanitate quadam, cum ueteribus collegis maximis illis quidem & clariſſimis uiris coniunxit, magnam pro minime uulgari beneficio, ſed maiorem (niſi mea me fallit opinio) pro tam illuſtri de uobis tanti Pont. Max. indicio gratiam debere arbitramini.*

Peroratio Pōtificiorum actorum.

*Collegi Patres, & in quaſdam ueluti ſummas redegi, maiore mediusfidius cum breuitatis quam copiæ cura, Pontificia Pauli merita: dum & de eius in ſummum Deum cultu, deque perpetua in homines caritate, de pacificandæ Reip. flagrantiſſimo ſtudio, eiuſque rei cauſa indicto ac prope iam peracto concilio, de ueſtro ſæpe repetitis cooptationibus ornato collegio pauca commemoraui. Age uero nunc, ſi ad* PAVLI *uitam, mores, actiones, formam denique et oris figuram reſpicias, qui ſummum orbis terræ principatum teneret, digniſſimum fuiſſe, rebus omnibus quæ*

Pauli Regia acta.

*huc pertinent exponendis, æque ueritatis ac breuitatis habita ratione oſtendamus. Reges Deorum eſſe certiſſimam prolem, inter gentes clari ſapientia uiri literis prodiderunt: quod ſcilicet quo cæteris præcellant hominibus, eò uno gradu Diis ipſis inferiores eſſe uideantur. Sed illud longe ueriſſimum, quod diuinarum uocum interpretes & ipſius Dei & hominis* IESV CHRISTI *ſanctiſſimi legati bonis omnibus facile probarunt: A Deo poteſta*

*item Principes accipere: neq: minus qui improbi ſint, quam qui boni. Tantum uero intereſſe, quod illi ad hominum ſalutem, hi ad perniciem traditis à Deo opibus utantur. His* D E V S *tanquam paſtoribus ac uerius ſuæ uicariis poteſtatis parentibus populos committat: Illis tanquam latronibus, aut potius carnificibus corruptas atque impias ciuitates ad pœnam & cruciatus tradat. Diſcernuntur uero facile utrorumq: ingenia, ex diuerſa imperii adminiſtratione. Illi temere, furenter, crudeliter, inique, libidinoſe agunt & gerunt omnia: Hi certa ratione ac conſulto, manſuete, clementer, continenter ac moderate. Illos qui in eorum ſunt imperio populi, natos aliquando fuiſſe indigniſſime ferunt: Hi ſi humanæ iura naturæ paterētur, ne unquam morerentur cuperent. Optimorū* P A V L V M *non modo principum ſimillimum, ſed eius totius, quam maxime diuinus princeps præ ſe ferre poſſit, diuinitatis compotē fuiſſe planiſſime perſpiciemus, ſi cogitata diuinitus, ſuſcepta diuinitus, ab eo denique omnia à principatus initiis ad extremum humanæ uitæ halitum, diuinitus perfecta oſtenderimus. Diuinæ ſunt illæ, quinimmo ſummi Dei maxime propriæ facultates duæ, per quas ſempiternus ipſe Deus ſe ipſo maxime fruitur, & mundus uniuerſus, ſingulæque mundi partes Dei mente fruuntur. Cognoſcendi atque intelligendi eſt altera: Prouidendi altera ac benigne faciendi. Ab illa ineſt in Deo omnis omnium rerum ſcientia: Ab hac extitit aliquando à Deo omniū quibus fruimur Dei munerum, tam prolixa tamque copioſa largitas: Atq: ab hoc fonte omnis in hominum genus, tum res omnes inueſtigandi & contemplandi, tum bene & præclare gerendi facultas*

Virtutes Regiæ.

*cultas deriuauit. Harum in* PAVLO *utra ſe non oſtendit? non extulit? non ſupra humanæ naturæ lumen effulſit? In quo uero unquam Principe ſalutaris illa ciuitatibus poteſtatis ac ſapientiæ coniunctio certior fuit, aut euidentior? Quod ſi beatas fore Reſp. cenſuit grauiſſimus ille intelligendi ac dicendi Auctor & Magiſter, quarum uel ſapientes gubernacula tenerent, uel in quibus ii, qui ſummæ rerum præeſſent, ſe ſapientiæ ſtudiis dedidiſſent: Cui unquam principi fælicitatem ſuam hæc Rom. reſp. quæ eccleſiæ nomine celebratur, acceptam referat, ſi non fuit* PAVLO *imperante fæliciſſima? Is enim Patres (atque id ueſtris omnium tacitis fretus iudiciis ac teſtimoniis fidenter atque intrepide dicam) tam fuit in omni uel diuinarum, uel humanarum rerum cognitione ſolers, tamq: earum omnium, quas in ſummo atq: optimo principe eſſe æquum eſt, literarum compos, ut ſi in aliquo fortaſſe uno uel facultatum, uel ſtudiorum genere unum aliquem ſuperiorum ætatum non ſuperarit, neminem plane in uniuerſo ſcientiarum & doctrinarum omnium concentu illo & ueluti choro, quam Græci Philoſophiam, humanitatem noſtri appellarunt, qui cum eo comparetur, ut omnia memoria repetas totius antiquitatis exempla, facile reperias. Et quoniam inſitæ in animo rerum notiones, quales eæ ſint, tum demum perſpiciuntur, cum eas mentis quaſi quoſdam partus, oratio ad hominum aures pertulerit. Ea fuit Paulus in dicendo copia, grauitate, ubertate: Is uel ſermones uel perpetuas orationes exornabat inſignibus: Eo etiam cum opus foret, lepore atque urbanitate condiebat: ut neq: rerum maximarum cognitio orationi, neque ulla omnino, qua uel edoceri,*

Doctrina.

Eloquētia

*ceri,*

*ceri, uel affici, uel recreari auditores oporteret, eloquẽtiæ pars, eius intelligentiæ atq: admirabili ingenii capacitati ulla ex parte deeſſe uideretur. Commentitium ne id haberetur uereri poſſem, Patres, niſi è ueſtris tum ſæpe ſingulorum, tum plurium ſermonibus cognouiſſem, nunquam Pauli orationem in Curia è ſuperiori loco de rebus maximis referentis, non amplam ac magnificam, non elegantem & politam, non omni ex parte undiq: admirabilem uideri ſolitam. Sermonibus certe, qui uel eo in cubiculo, ſedente inter paucos, uel dum accumberet, circunſtante fere ſemper doctiſſimorum hominum corona haberentur, tam frequens interfui, quam alius quiuis loci ordiniſq: mei: Animaduertebam quæſtionẽ nullam in dictionem cadere poſſe, ſiue de uita et moribus, de ciuili ſcilicet ac populari quauis ratione, ſiue de naturæ obſcuritate, ſiue de ſacris diuiniſq: rebus, atq: omnino retruſis atq: abditis in mediis à communi uitæ conſuetudine remotiſſimarum diſciplinarum latebris diſſereretur, quin de iis* PAVLVS *et non omniũ ſentiret ſcientiſſime, et non promptiſſime ſimul & grauiſſime loqueretur. Iam uero ſi de exquiſiti cuiuſpiã artificii, ut pingendi, fingendi, exædificãdi quouis genere ageretur, non illi ipſi profecto, qui in iis eſſent artibus callidiſſimi atq: experiẽtiſſimi, de iis operibus, quorũ ſe abſolutionẽ aut ſoli, aut cum paucis præſtare poſſe profiterẽtur, uel acutius iudicabãt, uel probabilius, quid addi deniq: aut immutari oporteret, oſtendebãt. Quo circa ab eo diſcedebat nemo, qui cũ immenſum prope rerũ uſum uitæ diuturnitati ac dignitati, multiplicẽ et exquiſitam eruditionẽ exactæ in optimis ſtudiis ætati tribuiſſet, incomparabilem certe dicendi copiam, uarietatem, iucun-*

*ditatem atque in primis in affecta iam ſenectute memoriæ firmitatem ſummam non admiraretur. Nemo qui hæc à natura data, aut ulla humana induſtria comparata, & non à Deo ipſo, de manu (quod aiunt) tradita iudicaret. Ipſe equidem ex eius conſpectu & ſermonibus incredibilem quandam tum oculis, tum auribus uoluptatem capiebam: Nam ſi latine loqueretur, apte quidem ad noſtri temporis conſuetudinem atque accommodate dici omnia intelligebam: Sed ita, ut neque purius, neque elegantius ueteres illos latinæ linguæ auctores, qui ſæculis erudituſsimis floruerunt, locuturos fuiſſe putarem: Iam ſi Græcorum uel ſententias, uel uerſus, quod in promptu illi erat maxime, pronunciaret, priſcum orationis Græcæ ſonum, & plane atticam uocum appellationem, mihi uidebar agnoſcere. Illum itaque cum audiebam, ueniebat protinus in mentem, non cum iis tantum principibus uiris, qui patrum memoria literarum atque eruditionis laude in Italia præſtiterunt, comparari eum poſſe, Alfonſo Neapolitanorum Rege, Laurentio Medice, Guidone Feltrio, Pico Mirandulano. Sed tales tacita mecum cogitatione fuiſſe ſtatuebam, uel Periclem illum Anaxagoræ auditorem, qui ſapientia atque eloquentia Athenienſium ciuitatem annos plurimos rexit: Tam claros olim omni ſapientiæ gloria apud Lacedæmonios Xenophontis Ageſilaú, Apud Thebanos Lyſidis Tarentini præceptis Epaminundam extitiſſe. Quatuor ego Romanos principes & imperio, & literarum exacta quadam cognitione eminuiſſe in ueterum libris comperio: Cæſarem dictatorem, C. Cæſarem Octauianum, Aelium Hadrianum, M. Antonium cognomento philoſophum.*

*His*

*His ego omnibus tam fuiſſe literis parem, quam, quod dubitari non poteſt, morum probitate ac ſapientia anteiſſe Paulum cenſeo. Atque omnino, quod Tacito Imp. aliquando curiam totam acclamaſſe legimus, ad Pauli tempora multo iuſtius reſeruari debuiſſe. Quis melius, quam literatus imperat? Et ſane in eius faciem intuens, non ingenii tantum, & præclare atque omnino diuinitus conſtitutæ mentis certiſſimum lumen, ſed maieſtatis etiam atque imperii perſpicuis quibusdam expreſſam ſignis, oculorum, uultus, manuum, membrorum omnium, totius deniq: ſtaturæ modulo conformatam, ad ſummam ac præcipuam dignitatem ſpeciem, cum tacita quadam & iucundiſſima admiratione aſpiciebam, atq: ocioſe, ita ut expleri tamen non poſſem, ſingula contemplabar. Sed quoniam, ut in corporis figura ſe animi habitus oſtentet, multoque magis eum oratio proferat & enunciet, locupletiora tamen ſunt & clariora intimorum ſenſuum, & ſuarum cuiuſq: uolũtatum teſtimonia, quæ quis egerit ac fecerit: Acta iam ipſa factaq: Pauli urbi nota & ſpectata, & ad extremos iam orbis terrarum receſſus illuſtri fama perlata, qualis, quantuſque princeps, quamque dignus fuerit, qui non Pontificum modo, ſed Regum etiam omnium uirtute ac ſapientia maximus haberetur, omni poſteritati, ſi mihi id optare, ius faſq: eſt, per hanc laudationem meam fidem faciant. Hic ego non eas, quæ uel requiri, uel laudari ſolitæ ſunt in priuatis etiam hominibus uirtutes perſequor, pudorem, continentiam, frugalitatem, modeſtiam, lenitatem. Hæc & horum ſimilia humani animi ornamenta, dum certis honorum ordinibus contineretur, quantopere Farneſius coluerit, ſuis* Oris dignitas.

*non eſt prorſus locis prætermiſſum. Neq: ſtatim ut ſupra omnem ordinem eſſe cœpit, earum ſibi laudum decus aut non retinendũ, aut non potius nihil minus, quam ſupremæ dignitatis faſtigium popoſciſſet, amplificandum cenſuit. Silentio itaq: humiliores quædam (ut ita dixerim) eius laudes inuoluantur, nihil de innocentia dicam, nihil de humanitate, nihil de comitate, nihil de manſuetudine et ſuauitate, quibus certe laudibus cum æqualibus, tum ſuis in quouis ordine collegis ita antecelluit, ut ſine inuidia mirificã ſibi omniũ beneuolentiam conciliaret. Sui ſane corporis, et ſalubrium atq: inſalubrium notitia, motus & quietis tempeſtiuitate obeunda, quibus rebus in tam longum ſibi ſpacium uitam prorogauit, medicorum omniũ peritiam ſuperabat: Sed multo ille quidem magis abſtinentia, ſobrietate. Sed harum ego pulcherrimarum quaſi animi dotium, facile patior nullam pene uideri à me rationem habitam, modo ut quæ in generoſiſſimo principe præcipua quadam cum admiratione ſpectantur, iuſtitiæ, fidei, magnificentiæ, liberalitatis, clementiæ, placabilitatis, facilitatis, conſtantiæ, auctoritatis opera, non indiligentiſſime uſus fuero collegiſſe. Atque in ſumma oſtendero, omnium eum ciuilis prudentiæ partium, quas animo & memoria compræhenſus haberet, magna nobis & perillustria documenta reliquiſſe. Nam cum ille in omni uitæ, munerumq: ſuorũ parte nunquam ab officio diſceſſiſſet, niſi eos omnes qui familiæ ſuæ nomine continerentur, ſui quamſimillimos perpetuo præſtitiſſet, iure de ſua exiſtimatione multum detrahi poſſe putabat. Fuit igitur illud plane nouum, atq: omnino in omnibus regnis ac principatibus inuſitatum, quod in tanto familiariũ domeſticorum*

Familiariũ, neceſſariorũ, nepotũ probitas, abſtinentia.

*meſticorum*

*meſticorum numero, ne unus quidem repertus fuerit, qui per .XV. ipſos huius pontificatus annos iniuria quenquam laceſſierit, contumelioſus in quenquam fuerit, dicto, factoue alterū lædendi, aut licentiam ſe habere arbitraretur: aut improbe ſi feciſſet, impunitatē ſperaret. Ea erat totius domus diſciplina, ut de principis gratia quiuis recte uiuendi ratione & officiorum diligentia certarēt: Cum accumbenti, ſedentiúe miniſtri ſui aſsiſterent, chorum illum quendam, non coronam diceres: Intentos ad eius nutus & directos omnes oculos habebant: Quæ dicerentur ſummo cum ſilentio auſcultabant: Nemo, niſi cum maxime opus erat, ac niſi quā parciſsime loquebatur. Metuebant eum infimi: uerebantur honeſtiores: carum omnes habebant. Atq; eò erat in his & ſui officii obſeruantia, & à cupiditatibus uacatio admirabilior: quod eos* PAVLVS *non triſti ſeueritate, nō imperandi acerbitate, ſed affabilitate alios, alios beneficiis, hos tempeſtiuis laudationibus, illos mitibus monitis & leniſsimis obiurgationibus, aſpectus ipſius uerenda quadam maieſtate, & ea maxime quam de eius diuinitate habebant, opinionis ui et auctoritate omnes in officio cōtinebat. Sed quid ego eorum qui honoratioribus apud eum muneribus fungebantur, continentiam et uerecundiā admirer? Multi ſane ex illis, (quod in Regum domibus uſu euenit) et claro loco et non uulgaribus fuere honoribus præditi: in ordinem tamen eos cotidiani officii ratio adducebat: Ne quid quod grauiore dignū eſſet repræhenſione, committerent, tacita quædam inter ipſos et de principis gratia maxime ſolicita æmulatio, tum aliquis etiam animaduerſionis metus deterrebat. Sed quid ipſius nepotes Farneſii quatuor?*

*Sfortia*

*Sfortiæ iam puberes tres? Quam illi non peruulgato prædiuitum ac beatorum iuuenum more, & libidines ſuas domitas habuerunt, atque omnes cupiditates cohercuerunt? Recordamini, Patres (uidiſtis enim ueſtrum aliquot, audire omnes potuiſtis) quam fuerit aliorum Pontificiorum nepotum effrenata audacia, quam intoleranda fuerit ſociis atq: huius imperii ciuitatibus, eorum petulantia, ſuperbia, crudelitas. Cum illis Pauli nepotum uitam & mores conferte: ſtatuetis profecto his humanius ac moderatius nihil: Illis nihil ferocius, nihil ſæuius, nihil impotentius. Quid enim hi florentes ætatibus, circunfluentes opibus, aſſectatoribus & clientibus ſtipati aut per uim unquam fecerunt? aut quid cui unquam inuito ademerunt? in quamue domum probrum aut infamiam intulerunt? Quid ſummo aut infimo cuiquam debuerunt, quod aut ſponte non diſſoluerint, aut à ſe exigi non æquiſſimo animo tulerint? Quanquam quid ego uiros, & eos uiros nihil unquã egiſſe turpiter dicam, nullo ſe unquam ſcelere obligaſſe, quorum non modo tanta ſit, quanta in nullis unquam fuit iuuentutis principibus, eximiæ indolis expectatio, ſed tam præclara cotidie magnarum uirtutum ſe decora in publicam hominum lucem proferant, ut quiuis facile eos poſſit Pauli nepotes atque alumnos agnoſcere? Cum hanc etiam, quæ ex pulcherrima & rectiſſima nepotum inſtitutione in Pauli nomen redundat, gloriam mirifice augeat Victoria Farneſia Guidonis Baldi Vrbinatiũ Ducis uxor, quæ cum iis omnibus laudibus ſemper excelluerit, quas in principe & Auguſta fœmina ineſſe oporteat, ut nuper Romanis uirginibus, pudoris, modeſtiæ, probitatis lumen prætulit, ita nunc*

Victoria Farneſia.

*ſummi*

*ſummi loci matronis omnibus fidei, officii, pietatis, humanitatis, manſuetudinis, atque in primis ſanctiſsimi in coniugem ſuum, è quo iam mater eſt, amoris, maiora in dies atque illuſtriora pergit exempla edere. Ac tales quidem Paulus domeſticas appari tiones ac neceſsitudines præſtitit. Quid uero? amicitias humanæ uitæ firmiſsimum præſidium quemadmodum coluerit, ex eo maxime perſpicuum eſt, quod cum & longa ætas, & magna temporum uarietas, & ſingulare ipſius de bonis benemerendi ſtudium, infinitum prope ei amicorum numerum comparaſſet, neminem omnino beneuolentia ſua dignum duxit, in quo aut amoris perpetuitatem & conſtantiam, aut in ſuſcipiendis cum opus foret, ipſius cauſa laboribus, aut periculis adeundis animi alacritatem deſiderarit. Violatæ certe fidei unus tantum ei pœnas maieſtatis damnatus dedit. Atque is quidem non modo ſecum ſeuere agi queſtus non eſt, ſed facinoris quam commeruiſſet, æſtimationem ex Pauli clementia ſibi alleuatam ultro confeſſus. Permanſerunt reliqui in officio: & fidelitatis profecto ſuæ, nemo non fructum tulit. Nam ſtatim ut ad Pontificatum Max. peruenit, & uiuentibus ac præſentibus gratiam retulit, et abſentes pro ſui quenque loci atque ordinis ratione, ad certos honores & munera, nonnullos etiam ad ueſtram iſtam, Patres, purpuram, tum ex Italiæ urbibus, tum ex Prouinciis euocauit: Tantaque eſt eos caritate ac beneficentia complexus, ut ambigi non poſſet, ſi præclara illa ſcientiarũ lumina, Ficini, Læti, Mirandulæ, Politiani, quos adoleſcens coluerat, ad hæc tempora peruenire potuiſſent, cupide omnes & liberaliter ornaturum fuiſſe. Sed cum mors illi hanc facultatem*

Qualis in amicos.

*tatem iampridem præripuiſſet, tam frequenter eos in ore habe- bat, ita ſua exornabat cõmemoratione, ut facile intelligi poſſet, non minus pie ab eo mortuos deſiderari, quam fuiſſent uiuentes magnifice honeſtati. Age uero, qui ſe talem domeſticis familiari bus, talem amicis præbuerit, qualis in populos ac ciuitates fuerit, quæ in ipſius ditione fuerunt, uideamus. Primum ille ut ſe impe- rante quambeatiſſimæ eſſent, præcipuæ & antiquiſſimæ curæ ſi- bi eſſe debere cum intelligeret, legatos in eas ſuos & præfectos di- miſit, uiros graues & ornatos, & ſpectata cum uitæ integritate, tum nominis auctoritate. Per eos & bonis legibus, quas antiqua ri ſuiſſet ſuperiorum præſidum (ut leuiſſime dicam) incuria, re- ſtitutis & nouis perlatis, paſſimque per oppida omnia ac munici pia ſeueriſſimis propoſitis edictis, breui omnem facinorum impro bis licentiam ademit: Impunitatẽ cohibuit: Vim omnem compreſ- ſit: Factioſos à turbulentis cogitationibus pœnæ metu deterruit: Optimum quenque ad quietis, ocii ac tranquillitatis minime du- biam ſpem erexit & excitauit. Ciuium in primis concordiæ, iu- risdictionis æquabilitate ut conſuleretur, operam dedit. Nullo itaq: tempore, aut æquiore conditione cum aduerſario experiri li- citum eſt in priuatis iudiciis, aut ex iuris, æqui boni præſcripto, lites & controuerſiæ diligentius cognitæ. Nunquam potentiores gratia, aut pecunia ad tenuiores opprimendos minus ualuerunt. Ac certe ſublatis corruptelis & largitionibus, nunquam minus differendis uadimoniis, aut comperendinationibus iterandis, uel à patronis, uel à iudicibus obſcuriores perſonæ aut expilatæ, aut la ceratæ. Quid nunquam minus dico? cum certis quæſitoribus*

De popu lorum in ipſius Põ tificatu fœlicita- te.

*in ma-*

*in magiſtratus anquirendi, et populis prouocandi poteſtate data, nunquam in eos grauius fuerit animaduerſum, qui aut iniquis iudiciorum diſceptationibus, aut ullo uel calumniarum, uel cauillationum, uel quouis iniurioſarum actionum genere, cuiuſquam bonis & famæ periculum creare conati fuiſſent. Iam uero in criminibus plectendis adhibita quidem eſt ſeueritas, ne remißior ſcilicet lenitas in licentiæ deduceretur exemplum. Sed ita capitalioribus eſt fraudibus pœna irrogata, ut ſuus tamen in iis cum tolerabiliores eſſent, noxis clementiæ, ſuus fuerit ſemper miſericordiæ locus. Magno hæc à uobis, Patres optimi atque amplißimi, et ab omni hac ornatißimorum uirorum corona cum aſſenſu audiri ex eo intelligo, quod tantum ſilentium ut ab initio Pauli laudationi datum iri nihil dubitare potuerim, orationi certe meæ, præſertim uero ſi longius ea proueheretur, tam perpetuam attentionem optare magis quam ſperare debui. Sed ſi quis fortaſſe, quæ à me de ciuitatum iudiciis dicta ſunt, commentitia & quaſi de commentariis qui de iudicum officiis conſcripti ſunt, ſumpta arbitratur, Is qui ſtatus fuerit ſingularum ciuitatum ſub Pauli imperio, ratione & animo complectatur. Intelliget profecto, intelliget, non fuiſſe ciuitates tantæ concordiæ, tanti animorum conſenſus, tantæ ſeueritatis, tantæ denique omnium ordinum hilaritatis ac lætitiæ compotes futuras, niſi optimarum legum ſanctitate, earum fuiſſet fælicitati proſpectum, niſi iuris æquabilitate, iudiciorum ac iurisdictionis tum ſeueritate, tum moderatione perfectum eſſet, ut ſua quiuis facile ac ſine moleſtia tueretur, ab alienis mentem, oculos, manus abſtineret. Quod ſi ægra plerunq; & grauiter affe*

*ɛta ac iam prope deſperata corpora, cum medicorum ſolertia, tum eorum, qui illis aſſederint, diligentia, fide, aſsiduitate recreata, et ad bonam ualetudinem reſtituta confitemur: Cur quiſquam populorum ſalutem, et incolumitatem à* PAVLI *conſilio et prouidentia, atque eorum qui pro* PAVLO *urbibus præfuerunt, integritate, & fideliter ac ſcienter munerum ſuorum obita procuratione profectam non exiſtimet? Verũ enim in* PAVLI *pontificatu non ſalus tantum & incolumitas ciuitatibus obtigit: ſed neque unquã opibus firmiores, copiis locupletiores, uirtute & optimarum artium ſtudiis honeſtiores fuerunt. Externa bella procul ab Italiæ quaſi uiſceribus amota, ciuilibus contentionibus, rixis & iurgiis, unde omnis exiſtere conſueuit ſeditionum atrocitas, publici priuatique iuris nutu & auctoritate freni fuerant iniecti. Placato ſupplicationibus, & diuinarum rerum accuratiſsima adminiſtratione, atq. in primis emendanda uitæ ratione, ſummo Deo, nulli unquam ætati hominum maior ſalubritas contigerat. Vno tantum incommodo (ut nulla eſt humanarum rerum ſatis plena & abſoluta fœlicitas) unico inquam incommodo, ac uerius calamitate, infimæ & egentis multitudinis fortunæ affligi poterãt: niſi eius quoque calamitatis metum parentis optimi ac ſanctiſsimi uigilantia remouiſſet. Agrorum communis toti fere Italiæ, & pertinax quædam in multos annos ſterilitas non mediocre famis periculum importarat. Dimiſsis in longinquas prouincias frumentariis, ita ei periculo* PAVLVS *occurrit, ut magno frumenti numero comportato, nulla ſuæ ditionis ciuitas alimenta deſiderarit, & annonæ charitatem non maxime tolerabilem ſenſerit. . Facile*

*uero*

*uero omnis opificum turba, & ii omnes, quibus eſſet è cotidiano quæſtu uictus quæritandus, eſſe frumenti precium paulo impenſius patiebantur: dum earum calamitatum, quas proximis ſuperioribus fere omnibus annis perpeſſi fuerant, metu carerent: ne ſcilicet aut militum itineribus, et ſæpe hoſtium populationibus agri, aut magnorum exercituum hybernis urbes eſſent infeſtæ, Ac ne dum inter ciues ob ſeditionum tumultus gladii diſtringerentur, ipſi clauſis tabernis atque officinis, ſuam coniugumque ſuarum, & paruulorum liberum famem fænerato corraſis numulis ſolarentur. Quantos uero fructus, quanta commoda, libera commercia, tuta itinera, Aemiliæ, Flaminiæ, Aureliæ, Caßiæ, Valeriæ, Appiæ oppidis, uicis denique omnibus ac diuerticulis attulerunt, non latrociniis ſolum, ſed latronum etiam nomine, per eorum, quos Paulus ciuitatibus præfecerat, curam ac diligentiam oppreſſo, ſublato, penitus extincto? Neque enim ullo ante unquam tempore, maiore uel mercatorum, uel uiatorum frequentia cum urbs ipſa, tum Italiæ fuerunt, qua urbs adiri ſolet, partes celebratæ: Cum magnos etiam hominum in urbem concurſus, uel unius tanti principis, tamq; Auguſti ac tam uenerandæ maieſtatis uiſendi ſtudium pertraheret. In magna igitur rerum omniũ copia ac perpetua populorum celebritate, et à ſuperiorũ temporum calamitatibus reſpirauimus, et inſolita quadam lætitia exultauimus. Feſti dies cum ſolẽnibus pompis agitari, nuptiæ inter ordines creberrimæ cõiungi, ſoboles agnaſcere, iuuentus propagari, excoli liberaliũ ſtudiorum diſciplinæ nunquam deſitæ. Extulit ſe et proinde ad ſuum profecit apicẽ eloquentia, quam togatorũ eloquentiſsimus*

Literæ et bonæ artes omnes illuſtratæ.

*mus ille et ingenio ac literis abundantiſſimus, pacis comitem, ociique ſociam et bene conſtitutarum ciuitatum alumnam dixit. Iam uero artes quædam ingenuis finitimæ, pſallendi, canendi, fingendi, pingendi, ædificandi, eò prouectæ ſunt dignitatis, tamque magnos ac nobiles auctores nactæ ſunt, ut qui meliores eas reddi, aut magis expoliri atque illuſtrari poſſe putet, is naturam & artem, quod ſapientes fieri negant, ad infinitatem progredi poſſe ſperare auſit. Rei militaris ſcientia, remota hoſtilium dimicationum neceſſitate, in umbratili quadam & ludicra exercitatione retenta: Ne cum extra Italiam, contra alienas à nomine rituq: noſtro gentes delectus haberi, & legiones educi opus foret, rudes plane ad bellicam uirtutem, & non optime inſtituti & comparati noſtri eſſent Tyrones. Ludi itaque cum ſæpe intra urbium mœnia, ad equeſtris pedeſtriſque pugnæ imaginem fierent, & iis populi ſpectaculis oblectabantur, & iuuenum corpora ad Caſtrenſes labores, atq: ad omnis fortitudinis munia exercebantur. Atque hic fuit earum quæ Romanæ Reip. parent, ciuitatum ſtatus. Hãc temporum tranquillitatem, hanc uitæ elegantiam & honeſtatẽ,* PAVLI *prudentiæ, atq: æquitati debere ſe, omnia latinorum, Sabinorum, Piceni, Flaminiæ & Aemiliæ oppida publicis elogiorum, ſtatuarum & imaginum monimentis teſtatum ut omni eſſet poſteritati, grate pieque curarunt. In his enim maxime locis, aut nihil omnino unquam turbatũ, aut ſi quid per paucorum factioſos conatus tentatum eſt, omnis eſt motus celerius quam uel ſentiri potuerit, compreſſus. Hæc certe tempora ſummus ille ſummi Dei interpres uaticinatus illis carminibus uideri poteſt. Erit*

De Regiis Pauli quo ad rẽ Bellicam uirtutibus

*opus*

*opus iuſtitiæ pax: Cultus iuſtitiæ ſilentium: In omne poſterum æuum ſecuritas: conquieſcet populus meus in pulchritudine pacis: In tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Quorum utinam temporum, Patres, liceat nobis per diuinam clementiam curſum retinere: Liceat nobis almam & auguſtam pacem, Liceat præſentem hanc et auream (ut ita dicam) libertatem, Liceat quæ nobis diuini ſenis, cuius nunc in conſpectu noſtro exanimum corpus iacet, conſilium & ſapientia peperit atque effecit, ocia retinere. Atque ut retineamus, in ueſtræ Patres, poſitum magna ex parte eſt incorruptæ mentis, atque incorrupti iudicii, quam ad ferendum de* PAVLI *ſucceſſore ſuffragium adhibueritis, integritate. In eius perpetua & conſtantiſſima poſitum eſt, quem uos in* PAVLI *ſolio collocaueritis,* PAVLI *uirtutũ imitatione. Sed inſtitutam nos orationẽ perſequamur, et de reliquis magni huius principis laudibus, carptim pauca & primoribus ueluti labiis deguſtemus. Hic ego Patres, non defuturus intelligo, qui laudationi huic meæ, quatenus Pont. Max. conuenire uideatur, aſſentiantur. Et pietate ac religione, iis quos ante nominaui Pontificibus Max. & aliis quibuſcunque, per quorum ſolertiam, doctrinam, ſanctimoniam Chriſti Reſp. aucta & propagata eſt, non inferiorem fuiſſe concedant. In imperii etiam omni iure ac dignitate tuenda & defendenda, omnibus denique meritis in ſocias ciuitates ac populos, iis quos omnis poſteritas non ut Pontifices tantnm Max. ſed ut principes etiam optimos ac prudentiſſimos, ſummaq; animi magnitudine multo præſtãtiſſimos, magna et perpetua dignabitur nominis prædicatione, Martino & Nicolao Quintis: Pio*

*& Iulio*

*& Iulio ſecundis, Leone.x.Clemente.*VII. *iis inquam* PAVLVM *Tertium maiore multo digniorem gloria confiteantur: Nempe quod illis Romanæ Reip. gubernacula & ſceptra tenentibus, ea quam* PAVLI *ingenio, induſtriæ, ſapientiæ fuiſſe tribuēdam oſtendimus, non urbi Romæ, non ſociis urbibus tranquillitas temporum & ſecuritas contigerit. Nam & bellis externis arſit Italia, & perniciosiſsimis ciuitates ſeditionibus laborarunt: Vniuerſa Reſpub. & ipſa in primis urbs modo ſeceſsionibus eſt conflicta-ta, modo funeſtis inſolentiſsimarum factionum digladiationibus cruentata. Mitto fugas, exilia, cædes: Mitto prænunciatam toties oſtentis, prodigiis, ſæuiſsimiſque Tyberis eluuionibus Deum iram, quam toties intolerandæ famis, & fœdiſsimæ peſtilentiæ luerunt populi atrocitate. Prætereo, ne ingentis doloris & luctuoſiſſimæ cladis memoriam refricem, importuniſsimam ac ſæuiſsimam urbis direptionem, profanorum, ſacrorumque capitum uiolationem, ſacroſancti collegii & ipſius Pont. Max. impiam illam & auditu ipſo exhorreſcendam oppreſsionem. Ab his tot tantiſq; malis uacuitas, qua quintum iam & decimum ipſum annum perfrui potuimus, in excelſiore multo, quam ſuperiores qui ſunt à me paulo ante nominati Pontifices,* PAVLVM *gloriæ collocat gradu. In maiore enim multo eſt laude ponendum, ne bella gerenda eſſent prouidiſſe, quam uel fortiſsime bellorum impetus ſuſtinuiſſe. Eſt enim hoc plerunque uel neceſſariæ fortitudinis, uel nimiæ ad ſubeundam fortunæ aleam procliuitatis. Neque profecto non multo melior eſt gubernator ille putandus, qui procella impendente in portum ſe receperit, quam qui cum ſe aduerſiſsimæ tem-*

*peſtati commiſerit, de ſua & uectorum ſalute in dubium uenerit. Quocirca nemo ſatis intelligens fuerit ſatiſque rerum æquus æſtimator, qui in urbana quoque ac ciuili Reipub. moderandæ ac tuendæ ratione, non ante cæteros quoſcunque Pontifices* PAVLVM *ponat. Arguet tamen fortaſſe me, quod in* PAVLO *exornando cupidius prouehar, ac mihi fere nimis indulgeam: qui quaſi neſciam regias atque imperatorias uirtutes non urbium mœnibus, aut togæ muneribus contineri, ſed in armis multo magis elucere, ſe in regendis ac ducendis agminibus, ſignis conferendis, urbibus oppugnandis oſtentare,* PAVLVM *tamen parem facere ſummis coner principibus, quorum maxime illuſtres fuere de ferociſſimis hoſtibus uictoriæ, quique bellica uirtute imperium iisdem prope mundi regionibus terminarunt, quibus ſol curſus definit ſuos, cum iam ante demonſtraturum me profeſſus fuerim, unum, qui ſummum orbis terræ principatum teneret, digniſſimum fuiſſe. Atenim non deerunt qui ſuum hoc eſſe decus dictitent, ſuaq; illorum ingenia, quorum trophæa ac triumphi publicis titulorum notis adhuc extãt inciſi, multoq; (ut ita dicam) uiuacius grauiſſimorum ſcriptorum monimentis ad nominis immortalitatem propagantur: Duplicem hanc laudem Cæſaribus, Octauiano, Veſpaſiano, Tito, Traiano, Conſtantino, multiſque aliis regibus atq; imperatoribus relinquendam: Militarem certe gloriam ad Pauli uitam nulla poſſe ratione accommodari. Ego uero ut negare non poſſim, ei qui ad pacis fuerit ſtudia multo propenſiſſimus, atque eſſe debuerit, non fuiſſe ad belli ullum munus deſcendendum: Sic affirmare non dubitem, ſi quod*

*eum*

*eum tempus, ſi qua communis ratio ſalutis, ad iuſti piique belli alicuius expeditionem inuitaſſet, non conſilium, non uirtutem, nõ inuicti animi robur, non deniq: corporis quanta eſſe poſſit in tam grandi natu imperatore, ei tolerantiam fuiſſe defuturam. Non ſemper præclaros animi habitus aut expedit, aut uſu euenit quaſi in actum deduci. In quo ineſt artis & uirtutis alicuius habilitas quædam, etiam ſi nullum extet opus, eius tamen qua pollet, facultatis ſatis egregiam laudem fuerit conſecutus, cum quod præſtare potuerit, id neceſſe non eſſe præſtabilius duxerit. Pacatiſsima illa tempora & plane uti appellata fuerunt, aurea, Saturnum uel in Creta, uel in Italia regnante regis nomine & auctoritate non minus dignata ſunt, quam Iouem eius filium, & ſucceſſorem quæ conſecuta eſt exorientibus iam bellis ætas. Sed priſca illa nimis & prope poetica. Sed ut ad hiſtoriæ me certiſſ. fidem referã, ſub ipſas urbis Romæ origines, non fuit aut primi parentis & conditoris Romuli ferox et bellicoſum ingenium, aut Tulli uehemens illa ad arma procliuitas, quam Numæ Pompilii qui medius inter hos regnauit, pacatum & conuerſum ad religionem & ſanctitatem, ut tunc ferebant tempora, conſtituendam, imperium, regio nomine dignior. Illorum conſiliis fuit urbs amplior: huius tutior: Per illos formidoloſior: per hunc fauorabilior, ac finitimis populis numinum maieſtate, quam ullis uel hominum, uel mœniũ præſidiis munitior. Illum ipſum, cuius paulo ante mentionem feci, Cæſ. Octauianũ, magis credo aut ciuilia, aut externa bella, quam Ianus clauſus, pace terra mariq: parta, nobilitarunt. At perpetuæ pacis temporibus & Auguſti cognomen S.C. meruit et primus*

*mus poſt Marcum Tullium Ciceronem eſt pater patriæ ſalutatus. Bella gerentem ita oderant homines, ut nunquam natum mallent: ita pacem colentem dilexerunt, ut optare auderent ne unquam moreretur. Eadem in Antoninis Pio, & Philoſopho fuit ratio, eadem in Aelio Pertinace, eadem in Decio, quos omnes Patriæ parentes cognomento à populo Romano appellatos, ueterum nobis ſcripta tradiderunt. Et optimi illud cognominum omnium amabiliſſimum & maxime fauorabile, non rerum foris geſtarum magnitudo, ſed urbana in populum Ro. merita Traiano compararunt. Sed quid ego humanorum exemplorũ nitor auctoritate, dum affirmo, magnorum Principum laudes uel in ſolis pacis operibus ſatis habere præſidii, ad imperii maieſtatem tuendam atq; obtinendam? Summus ipſe unicus et ſempiternus* DEVS, *non magis profecto rex regum eſt omnium, minis cum terret, aut ſupplicio facinoroſos atque impios plectit, quam nos, cum munerum ſuorum largitate reficit & recreat. Ille etiam ipſe* DEI *filius,* DEVS *et homo, qui ſuæ nos uitæ, ſuæ mortis, ſui in uitam atq; in cælum reditus admirandis myſteriis, ſalui ut eſſemus effecit, & omnes ad beatiſſimæ immortalitatis præmia à ſempiterna morte excitatos reuocauit, Ille ipſe* IESVS CHRISTVS, *& re & uerbo paternum, et idem cum patre regnum regnorum omnium excelſiſſimũ poſſidet. Quam uero ille ab armis homines abhorrere iuſſit, qui et omnem ulciſcendi licentiam ſublatam uoluit, et iis quos ſuæ ſibi in terris poteſtatis ſucceſſores delegit, tanquam certiſſimam hæreditatem, et bonorum omnium maximum, quo q; bona alia omnia continerentur, unicam pacem ad patrem in cæ-*

I lum

*lum cum immortali corpore aſcenſurus, quaſi teſtamentum in procinctu faciens, unicam inquam pacem reliquit? Atenim cum de* Pavli *tanquam de magni & omnibus numeris abſoluti cuiuſpiam regis atque imperatoris, laudibus ſermo ſit, induſtriam et ſolertiam ei bellicam non defuiſſe oſtendamus. Primum ille quidem ſuæ ditionis urbes omnes, quibus hoſtiles uel incurſiones, uel oppugnationes metui poſſent, in Gallia Ciſpadana, Vmbria, Piceno, Latio, Sabinis, ipſam in primis urbem Romam, muris, arcibus, propugnaculis atque omni operum genere ita muniuit, ut neque tanta impenſa tantaque celeritate, uel intra tam paucos annos una aliqua urbs, uel plures urbes omnibus annis muniri potuiſſe uiderentur. Tantam intra earum quas ſignificauimus urbium mœnia, Aenearum baliſtarum, Tantamque eorum quæ diu ſeruari poſſent, commeatuum copiam congeſſit, ut ſiue obſidiones propulſandæ forent, ſiue ſuſtinendæ, uel potius eludendæ, firmamenta nulla ualidiora ad populorum fidem & beneuolentiam accedere potuerint. Ea in ſingulis cum opus fuit præſidia, eoſque præſidiorum præfectos collocauit, ut cum militum fide ac uirtute, magis quam numero pollerent, & fideli ciuitates cuſtodia uterentur, & ærarii rationes immodicis non onerarentur ſtipendiis. Atque ea quidem fuit in præſidiariis omnibus principis uerecundia, ut non modo nihil quod ab illis improbe factum eſſet, nulli unquam oppidani queſti fuerint: Sed quod tales, tamque abſtinentes dediſſet ſibi fortunarum ſuarum cuſtodes,* Pavlo *ſæpiſſime gratias publice ciuitates egerint. Iam uero cum pæni prædones maiore iam quam ante actuariarum et lemborum*

Vrbes munitæ.

borum

borum numero Italiæ littora infeſta redderent, ad Piraticam illam audaciam cohercendam claſſes duas, ad Anconem unam, alteram ad Centumcellas habuit, ita inſtructas et ornatas, ut ad has ſuperi, inferique maris oras aut omnino Piratæ non accederent, aut ſi aliquando appuliſſent, incautius id ſe, quam inſidioſius auſos, malo ſuo edocerentur. Ad hunc modum PAVLVS, & imperii ſui fines perpetuo tutatus eſt, et omnium quæ in ipſius fuerunt imperio, ciuitatum ſaluti atque incolumitati conſuluit: Et eum ego, qui in rebus cum imperatoriis artibus coniunctis conſilio optimo ſit uſus, qui omnia prouiderit experienter, cauerit ſolerter, confecerit celeriter, Eum inquam ſpiritus regios atque imperatorios habuiſſe non putem? Citius illi mihi qui admirandi operis ædificium metatus fuerit, non fuiſſe dicatur architectus, quam qui imperatoria uel in propulſandis tantum hoſtium iniuriis munia ſcientiſſime obierit, in imperatorum is numero non reponatur. Quid uero, cum ſemel atque iterum futuri belli rumores percrebuiſſent, qua cura, qua diligentia & delectus habuit, & ueteranorum cohortes ſub optimis & præſtantiſſimis Italiæ ducibus, per ea loca quo periculum intentari poſſet, diſpoſuit, et iuſtos exercitus uſque dum omnis tumultus conquieſſet, & minæ iactari ac proponi deſitæ fuiſſent, aluit? Atque illud quidem ſatis inter omnes conſtat, quibus PAVLI heroica illa, aut diuina potius animi magnitudo ac ſublimitas, illaque, quam paulo ante attigi in imperatorio omni munere fungendo habilitas, familiarius nota fuit, ſi quod nunquam contendere deſtitit, Reip. proceres exorare potuiſſet, ut communi conſilio atque opibus, commune ſa-

Delectus habiti ad vrbiũ præſidia.

croſanctæ crucis uexillum ſecuti, in Turcas bellum terra mariq; ſuſciperent, ei tam iuſto ſacroque bello, ipſum ipſummet & interfuturum, & præfuturum fuiſſe. Neque id uobis, Patres, de tam generoſo, tamque ueræ ſolidæque gloriæ cupido principe dictu abſurdum uideri debet; Nam & animi immenſam illam, & maxime piam alacritatem iuuiſſet atque incitaſſet, unicæ religionis quo flagrabat amor, reſtituendæ Chriſtianis populis, qui nunc miſerabiliter immaniſſimis hoſtibus ſeruiunt, priſtinæ libertatis ſpes, extorquendæ de ſæui ac truculenti Tyranni manibus Græciæ, cuius à puero linguam, literas, diſciplinas adamarat, uehemens et inquies cupiditas. Corpus, uti ſcitis, natura ſiccum, frequentique motu, urbanis & agreſtibus ambulationibus, multis & ſingulis itineribus exercitum habuit: labores unus libentiſſime ac de induſtria uoluntarios tulerat, ut perferre aliquando poſſet etiam neceſſarios. Quam patiens uero fuit æſtus & frigoris, qui quoties equo eſſet iter ingreſſus, uix uento, uix imbre, uix puluere adduci poſſet, ut in lecticam deſcenderet? Quam uero ille ſenectuti nunquam indulſit? quamque nunquam illam ſibi moleſtam ſenſit? Qui ſuadentibus aliquando in longinquiore itinere, domeſticis comitibus ut ſe reſpiceret, urbane (ut ſæpe ſolebat) quid me inquit facere oportuerit, cum ſenex fuero? Acute nempe, qui multa, quæ ſenem (ut Poeta inquit) circumueniunt incommoda, nulla ipſe ſentiret, eos qui ut ſenectuti ſuæ parceret, hortabantur, illuſit. Quam uero præclaros uel ſi claſſe, uel ſi pedibus contendiſſet, comites, quam certa tuendæ ualetudinis præſidia habuiſſet, mirificam ſobrietatem, & in cibo potuque, atque omni uictu temperan

*tiam, quibus rebus facile perfecit, ut et pauciores quam quiſquam unquam princeps ſomno horas dederit (cum antelucana ſæpe tempora uel in negociis, uel in uia ſine ulla moleſtia conſumere potuerit) & medicis uti, unus omnium quam minime neceſſe habuerit. Vires itaque corporis, hæc firmas perpetuo & æquas prope animi uiribus præſtitiſſent: Auxiſſet uero ingens ob ſuſceptam atque exorſam tam piam, tamque exoptatam expeditionem lætitia. Verum cum illum nimis, heu nimis, propagata inteſtinarum diſcordiarum ſemina, pulcherrimi uoti compotem eſſe non ſiuiſſent, alia quæ ad armati imperatoris acta quodam modo referri poſſint, rei præclare ac magnifice gerendæ tempora atq: occaſiones non prætermiſit. Nam cum ipſummet non deceret, bellorum cauſa quæ non indicerentur ab uniuerſa Repub. à ſacrorum procuratione, à Romanis aris, focis, puluinaribus diſcedere, bellantem certe cum Turcis Cæſarem inſtructiſſima claſſe, & aliquoties terreſtri exercitu pecuniaque plurima iuuit: Eidemq: ferociſſimos Germaniæ populos impiis à religione inſtitutiſq: maiorum, ſeditionibus abalienatos in ordinem cogenti, ab urbe in Noricos uſq: et Vindelicos lectiſſimas ad mille et ducentorũ equitum turmas, peditũ amplius duodecim millia præſidio miſit. Quibus ſane auxiliis, poſt ueteris illius Ro. Imp. immutationem, quando uel maiora, uel meliora, uel ad ſpeciem etiam ipſam pulchriora alpes tranſcendiſſent, qui ea tunc ſpectarunt, neq: ſe uidiſſe, neq: audiſſe, neq: legiſſe meminerunt. Eò uero fuerunt admirabiliora, quod illis cum Alexander hic Farneſius,* PAVLI *legatus, ducum uero nomine, Octauius Farneſius et Sfortia Sanctiflorius imperarent,*

In Germaniam miſſa auxilia.

rent,

rent,ita permanſit in officio miles,ut quacunque illa agmina iter facerent,non detrimenta, ſed quæſtum,non moleſtiam, ſed uoluptatem populis apportarent. Haberent uero præ oculis, quibus res geſtæ P. R. ex literarum monimentis cognitæ eſſent, priſcæ illius continentiæ exempla: Neque magis fuiſſe uel Africani, uel Catonis Cenſorii,uel Aemilii Scauri, abſtinentes exercitus putarent. Nos uero qui non prorſus ignorabamus, quæ præcepiſſet,quæ monuiſſet,quibus cum mandatis nepotes tris PAVLVS dimiſiſſet, in trium adoleſcentium ductu auita conſilia & auctoritatem intuebamur. Atque harum quidem copiarum aduentus uix dici poßit,uel quantam hoſtibus trepidationem iniecerit,uel ad quantam ſucceſſuum ſpem Cæſarianos erexerit. Vidi ego,cum in caſtris,quæ tunc ad Nauſtadium Vindelicorum caſtellum in ulteriore Danubii ripa fuerunt, legatum Cæſar complexus,alacri uultu atque oratione,optatiſsimam ſibi atq; opportuniſsimam rebus ſuis,illam tam præclari ſubſidii acceßionem eſt gratulatus. Et profecto quæ in Germania illæ cohortes, illi duces,illi ex urbano delectu milites,uirtutis ſuæ monimenta reliquerint,nihil attinet hoc loco dicere. Neq; enim iam nunc defuerũt, qui ſuis eas res commentariis expoſitas in uulgus ediderint. Satis liquido iam ex iis,quæ de bellicis rebus à me ſunt perſtricta,conſtare arbitror,magni imperatoris PAVLO, neque animi comparationem quandam,neque poſtremo aliquam etiam declarandæ bellicæ fortitudinis facultatem defuiſſe. Sed orationi modum iam meæ ſtatuere conanti, cum ſe mihi plurimæ etiamnum offerant regiæ ſummi huius principis uirtutes, neque poßint omnes

breuiore,

breuiore, quam pro tantarum laudum numero, oratione concludi, ex iis tamen nonnullas, quæ in PAVLO maxime illuſtres fuere, maximeque eminuerunt, tacitus nullo modo præterire poſſum. Ac primum quidem tanta fuit humanitate, tantaque affabilitate, ut quos opinione iudicioque ſuo probaſſet, & ultro cum peramabili quadam oris hilaritate, & uerborum lenitate ad ſermones conferendos inuitaret: Et ad eum nemo ſane unquam bonus acceſſerit, quin eius oratione ſemper conciliatus, beneficio ſæpe deuinctus abierit. Iam uero cum uel opulentiſſimi reges, tantas tamen opes non poſſideant, ut omnium poſtulatis liberalitate ſua poſſint reſpondere: Neque tam late poteſt gratia patere, ut omnibus quæ rogant, omnia concedi ius faſque ſit: PAVLVS nemini cum potuit & licuit, non benigniſſime fecit. Quod uero ſibi proximum beneficentiæ locum uindicat, tam fuit omnibus aditu facilis, ut non modo ſalutatores atque interuentores ad intimos domus receſſus admitteret, ſed in publicum cotidie, cum per ualetudinem liceret, prodiens, ſui conſpectus & aurium omnibus cuiuſuis gradus & ordinis, ſummis æque atque infimis copiam faceret: Ac dum uel deambularet, uel geſtaretur, uel equo, uel lectica portaretur, diceret apud eum ſummota turba quamdiu quiſque uellet, & audiretur placidiſſime, atque ita dimitteretur, ut ne à priuato quidem homine, æqualique ſuo audientiam ſibi benigniorem fieri potuiſſe prædicaret. Neque uero tantum ad manſuetudinem, gratiamque ſuam impertiendam mitis & lenis fuit: ſed animaduertendi etiam in eos, à quibus & laceſſitus & læſus fuiſſet atrociter, moderatione omnibus cum ueteris, tum recentis memoriæ

Humanitas.

Facilitas.

*memoriæ principibus ita antecelluit, ut hac ipſa præcipue regia,* Clemẽtia *atque adeo diuina uirtute, quam bonitatem, placabilitatem, clementiam appellamus, quaſi cæleſtibus alis ſupra omnem humanitatis laudem ſublatus, in ſempiternas illas cælitum ſedes facile ac merito ſubuolaſſe credi poßit. Nam grauißimis illum, & quibus nemo unquam maioribus, & à quibus minime debuit, prouocatum iniuriis omnes meminimus, & ulciſcendi quidem id ſi optaſſet, poteſtatem ſcimus ei defuturam non fuiſſe. Nulla tamen* Animi moderatio. *in eo unquam iracundiæ, uel odii ueſtigia animaduertimus. Poſſem ego, Patres, quibus, quas fraudes, quæ coniuncta cum publico ſcelere, in ipſum, familiamq; ipſius totam, excogitata, & patrata facinora ignouiſſet, commemorare, niſi ipſum quam leniter & miſericorditer dum inter nos uiueret, maximas & fœdißimas iniurias obliuiſci uoluiſſet, tam pure nunc & ſancte, immortali iam uita fruentem, illarum etiam rerum, illorumque hominum parci nominibus uelle putarem. Auocant præterea ad ſe orationem meam uirtutes duæ, tam magnæ tamq; præclaræ, ut per eas maxime humana cum diuina natura coniungi & copulari uideatur. In earum altera decoris ineſt, ordinis atque omnis concinnitatis perpetuitas: In altera magni elatiq; animi ſplendor, & cotidianos hominum conatus exuperans magnorum operum molitio ac deſignatio: Priorem conſtantiam, hanc magnificentiam appellamus: Atq; ut cæterarum omnium uirtutum, ſic harum maxime è diuina mente exiſtunt perſpicua & illuſtria exemplaria. Quid enim aliud, eam quam admirari nunquam deſinimus, huius tam elegantis tamq; operoſæ molis quem mundum dicimus, pulchritudinem*

chritudinem

chritudinem effecit & expoliuit, quam ſuperiorum inferiorumq; rerum uarietatis, ac uiciſſitudinis in eundem ſemper ordinem, ac naturæ conſenſum continuata ratio? Atque ob hoc quidem primum fonte Conſtantia ipſa in hominum actiones influxit & deriuauit. Iam uero illa cæleſtium orbium, atque ignium immenſa prope magnitudo, illa è rudi atque informi materia corporum omnium architectatio, et ad uniuerſitatis formam partium inter ipſas coagmentatio, ad diuinorum operum primum admirationem, deinde ad quendam imitationis conatum, quantum inter has humanarum rerum umbras licitum eſſet, hominum mentes erexit & excitauit. Suos itaq; hinc ortus nacta eſt, quæ magnis maxime principibus propria ſemper uirtus fuit, Magnificentia. Harum utràque quoſnam ſibi ad ſuperos gradus PAVLVS extruxerit uideamus. Ac primum, quid ego, quod uulgo notum eſt omnibus, in uitæ, uictuſque parte qualibet, atque omni ocii ac negocii diſpenſatione nihil eo dicam ordinatius, elegantius, decentius fuiſſe? Nihil in dictis factiſque omnibus grauius? In ſenatu ſtatis diebus habendo, ſupplicibus libellis ſubſcribendis, in legationibus audiendis, priuatorum cauſis cognoſcendis, diuiniſque in primis rebus procurandis atque celebrandis, fuiſſe quem ſibi ſemel præſcripſiſſet, modum æquabiliter ſemper ac perpetuo, ſuoq; maxime tempore ab eo conſeruatum? Cum unicum eius factum facile quam admirabili conſtantia fuerit, planum et perſpicuum faciat: Et quod nam illud fuit? Cum ſemper inter diſſidentes reges Pont. Max. medium eſſe debere atque in neutram partem propenſiorem ſtatuiſſet: Ipſe nullis precibus, nullis præmiis, Ne- Cõſtantia

K que

*que cum regna nepotibus, neque cum Victoriæ nepti tunc nubili, regii filii nuptiæ proponerentur, ab optima ſententia deduci potuit: Semper inter Gallorum Regem, & Cæſarem æqualis & medius fuit, ad extremum uſque mortalis uitæ punctum: Semper pacis quaſi ſequeſtrem, & caduceatorem ſe geſſit. Age uero de* Magnificentia. PAVLI *publicis operibus, quæ ſe priſcæ ueteris urbis magnificentiæ ferè æquarunt, neq: multa, ne ueſtram in audiendo patientiam fatigemus, neque omnino nihil, ne tam præclara, tamque regia maximi principis uirtus prætermittatur, dicere aggrediamur. Hac ego in parte non ſericam, uel auream ueſtem ad ſacrarii et pontificiæ domus ornatum comparatam, quæ ob textilis operis pulchritudinem cotidie cum ſumma admiratione ſpectatur, non facti auri & argenti luculentum pondus, non pontificum diadema triplici præfulgens gemmarum, & margaritarum ordine ſucceſſoribus relictum, non epuli apparatum, quòd bis quot annis, quo die ſcilicet renunciatus fuerat, quòque coronam cœperat, publice dedit, non Agonalia, non ludos in Teſtacei collis area, ex longo temporis interuallo, magnificentius multo quam ante factos memorabo. Speciosa quidem hæc, & ualde etiam ad hominum memoriam inſignia: At illa quanto ampliora? quæ cum* DEI *& diuorum cultu, cum Po. Rom. ac totius urbanæ multitudinis uitæ ac fortunarum tutela coniunctam magnificentiam habuerunt? Templa ad ſempiterni* DEI *ac diuorum decus alia* Publica opera ſacra & profana *dedicauit, alia erexit, alia uetuſtate collapſa, ſartis tectis nouandis ac reſtituendis inſtaurauit: Nullam omnino ſacrarū ædium ſacra ueſte, ſignis, tabulis, argento, & auro plurimo non exornauit.*

*uit. In huius uero ipſius, in qua hodierno die funebris hæc pompa ducitur, Baſilicæ exædificationem tãta cura incubuit, ut ea iam prope ad faſtigium perducta, ſubſtructionum magnificentia, cum ſacris omnibus huius ætatis ædibus antecellat, una cum ſeptem illis, quæ olim miraculo toti orbi terrarum fuerunt, operibus comparari poſſe uideatur. De noua quidem cella, quam* PAVLO *familiari cognominiq; duo ſuo dicauit: Deq; Atrio, quod regum legationibus admittendis deſtinatum, regum nomine celebratur, quid attinet dicere? Duobus his certe operibus, ſiue ſigillati lacunaris artificium, ſiue picturarum pulchritudinem ſpectes, nihil eſſe in urbe uideatur, quod cum à Baſilica diſceſſeris, maiore ſit cum admiratione conſpiciendum. Iam uero uel anniuerſarias, uel ex longiore temporis interuallo repetitas ſupplicationes, ante ipſum certe nemo apparatius inſtruendas, aut ſolenniore cum pompa, maioreue Populi Ro. concurſu celebrandas curauit. Intellexit præterea* PAVLVS *grauiſſimas atque infenſiſſimas duas urbis felicitati aduerſarias eſſe, crebram & prope annuam peſtilentiam, & manium, quorum omni fere ex parte hoſti urbs erat peruia, infirmitatem. Primum igitur qua cura, qua diligentia, qua operum impenſa prouidit, ut non minus perpetuo ſalubres eſſent urbis regiones, quam ante fuerant peſtilentibus morbis infeſtæ? Nam & ſtagnantes in uaticani, et Ianiculi uallibus in paludium modum, aquas, quod earum exhalationibus cœlum ab ea parte grauius redderetur, deductis faſtigio in longinquiora loca foſſis, exſiccauit. Vicorum et angiportuum tortuoſos flexus ita remouit, ut uiis ad lineam ubique directis, & recentes* 

Paludes exſiccatæ.

Viæ directæ.

ſemper auras domus admitterent, & uentorum flatibus quaſi liberius præterlabentibus, tum ſolis tepores lenirentur, tum uero adtentanda, lædendaque corpora nullam moram noxii halitus haberent. Perfectum itaque eſt, ut uetere illa urbi, qualis nempe fuit, cum in ſeptem ſita eſſet collibus, ſalubritate reddita, multis iam partibus plures huc conuenæ undique ſua transferant domicilia, quam quot ante uel ſola inquilinos aeris, æſtiui præſertim, fugaret infamia. Nouis cotidie domibus areæ occupantur. Noua cotidie hominum frequentia, quam longe lateque patet, urbs celebratur. Priuata uectigalia prolixiora multo, negociatorum fides nullis temporum concuſſa caſibus perpetuo ſtetit, ſuamque tutata eſt iam multos annos auctoritatem. Abundat rerum omnium copiis, omni opificiorum genere ciuitas, & quod poſt ingentes duorum ſuperiorum Pontificatuũ calamitates, ut fieri poſſe crederet, nunquam adduci quiſquam potuiſſet, quando alio unquam tempore aut locupletior, aut pecunioſior fuerit, qui meminerit, aut ſciat, nemo reperiatur. Hanc opulentiam, hæc domeſticorũ bonorũ incrementa non dubitabat PAVLVS inuidioſa fore, et ex eo prædatorũ cupiditatem uehementer accenſum iri. Omnia igitur hæc ſibi quam tutiſſima, quamq: maxime cuſtodita ut eſſent, præſtandũ cenſuit. Murũ itaq: ab Auentini fronte cõtra Trigeminũ portam, per eiuſdem montis latera utroq: uerſum, ducere inſtituit, ag gere et ſtructura tam illum quidem ualidum, tamq: ullo tormẽtorum, aut machinarũ genere inexpugnabilem, ut omnis inuadẽdæ ab ea parte, qua per Hoſtienſem uiam acceſſus patet, urbis hoſti ſpes eriperetur. Eodemq: tẽpore mirandi operis propugnaculũ ad Capenã portam contra uiã Appiam exci-

Vrbs munita.

*tauit. Non poterat quidem* PAVLVS *earum munitionum abſolutionem ſperare, cui ne dum unius quantumuis magnanimi, & uiuacis principis ætas ſatis foret, ſed ad ea quæ inchoata eſſent perficienda, nullius cuiuſquam ſufficere poſſet principatus diuturnitas. Atenim cum cœpiſſe aliquando tanti ſemper ſapientes fecerint, ut principium facti, dimidium appellare non dubitarint: His certe operum exordiis, & non paruam urbi ſecuritatem peperit, & iis qui ſucceſſuri eſſent, & muniri urbem oportere, et quibus maxime in partibus, et qua eſſet deſcriptione munienda, præmonſtrandum ſuſcepit. Qua ductus ratione, cum paucis ante annis per eam murorum partem, quæ Vaticano imminet, ſubita irruptione in Transtyberinam regionem facta, urbs fuiſſet à Barbarico exercitu occupata & direpta, eam ipſam partem ualidiſſimo muro, atque inexpugnabilibus caſtellis ac propugnaculis, à Ianiculo ad Tyberim, à læuo Vaticani cornu ad arcem, quæ moli eſt impoſita Hadriani, circunſepſit. Quod certe opus, qui ueſtrũ Patres,* PAVLO *ſucceſſerit, is ſi abſoluendũ curarit, et ad* PAVLI *gloriam magno ætatis noſtræ plauſu aſpirarit, & tutũ ac ſalutarem uniuerſo P.R. à belli periculis receptũ præbuerit. Videtis Patres, quam multis, quamq; ingenti digniſsimis admiratione operibus; quanto religionis amore, quãto publicæ incolumitatis ſtudio, ſe orbi oſtentarit, ſeq; in cœlum iam extulerit* PAVLI *magnificentia. Ad eam uero, quem attulit cumulum, excelſa illa ædificii moles, cum eminentiſsima & pulcherrima in Capitolino monte ſpecula? Illuſtratum aliis ornamentis Capitolium, & præcipuo quodam inſigni tranſlata illuc ab arça Lateranorum, eque*

*ſtri.*

*ſtri L. Veri ſtatua, exornatum gradibus Capitolinum Prætoriũ, munitoque ad Conſtantini arcum uno, ad rupem Tarpeiam altero cliuo? Quod ſi his publicis omnibus urbis cum munitionibus, tum exornationibus, ab ipſo dimenſam & iam prope exædificatam, medio inter Floræ campum ac Tyberim ſpatio, Farneſiam domum adiunxeris, attollentem ſe ſupra priuata omnia tectorum culmina, multaque lapidum & columnarum uarietate, luculento antiqui operis ſtatuarum ac ſignorum numero, ſtructuræ magnitudine ac totius deſcriptionis artificio ſpectabilem, quid in publica, aut priuata ætatis noſtræ Maximi, uel Pontificis, uel regis uita ſplendidius, excelſiuſue commemorari poſſit, reperire aut excogitare profecto nequeas. Nam qui urbem Romam, qua paucæ maiores mœnibus in orbe terrarum urbes, nulla ſane auguſtior, nulla maieſtatis plenior, qui urbem ipſam Romam, ſacris & profanis, publicis & priuatis ædificiis, tam multis, quam non multi ante ipſum Pontifices Max. ampliorem atque illuſtriorem reddiderit, qui quam inſalubrem magna ſui parte, & cænoſam accepiſſet, perpetua cæli temperatione fruentem, atque omni ſoli illuuie perpurgatam, quam hoſti permeabilem, acceſſu difficilem, quam denique ruinoſam, & prope ſenio confectam, firmam & ita ad multam temporis diuturnitatem nouatam reliquerit, huic, quos magnificentiæ titulos, aut inuidere omnis poſtera ætas debeat, aut non potius ſecundiſſimo hominum plauſu tribuere? Expoſui Patres, quantum cogitatione, & memoria conſequi potui, ueſtri Pontificis Max. acta, uirtutes, merita, quæ illum nulli ferè non parem, multis cum Pontificibus*

Domus Farneſia.

Per oratio eorũ quæ de magnificẽtia dicta ſunt.

*Max.*

*Max. tum uero magnis regibus atq: imperatoribus multo ſuperiorem effecerunt: Nunc quoniam ſummorum uirorum gloria, ut ſua à natura primordia, et à uirtute progreſſus, ita à bono euentu ueluti quandam accipit expolitionem, de* PAVLI *fœlicitate* De PAVLI fœlicitate *cum pauca perſtrinxero, huius laudationis iam perorandæ, ſuam adeſſe maturitatem intelligam. Vos, patres optimi atque ampliſſimi, obſecro, poſtremæ huic orationis meæ parti, pro ueſtra hodierni mœroris mirifica ſignificatione, aurium atque animorum attentionem tribuite. Qua enim me audiendi patientia proſecuti fueritis, eam piæ* PAVLI *memoriæ, ueſtroque iſti maxime pio luctui condonaueritis. Scio ego Patres, quod facile nos, & ſenſus communis tacita quædam ratiocinatio docet, & ſapientiſsimorum hominum confirmat ſententia, fœlicitatem ſupra humanam omnem laudem eſſe, eamque de ſe præſtare neminem poſſe. Quare cum in Dei tota ferme ſit numine ac poteſtate, neque crimini aduerſæ res cuiquam, neque ſecundæ, laudi tribui ſatis certa et recta ratione poſſunt: Deprecari has nobis licet, illas optare: alteras admiratione debemus, non prædicatione, non uituperatione alteras, ſed miſeratione potius dignas ducere. Recte agere, & perperam, quod noſtræ ſpontis eſt, aut in laude, aut in uitio ponendum, quod bene & feliciter euenerit, quidquid aggreſsi fuerimus, totum eſt id diuini numinis maieſtati, quam multis fortunam libitum eſt appellare, acceptum referendum. Hunc ego cæleſtem fauorem tam præſentem ac propitium* PAVLO *uideo fuiſſe, ut in quonam principe tam fuerit, tanque perpetuo ſummæ uirtuti admirabilis quædam adiuncta fœlicitas, ut omnia antiquitatis*

*tis exempla animo & cogitatione percurram, reperire profectò nequeam. Quorum enim uita aut nefario ſcelere fuerit polluta, aut graui aliqua corporis calamitate debilitata. Hos ego neutiquam fœlices, illos etiam miſerrimos fuiſſe dixerim. Potuit'ne. L. Sylla, potuit. L. Metellus fœlicis cognomento ſatis iure celebrari, cum illius animus perpetuis agitatus furiis, immanitati, crudelitatique ſuæ nullum unquam modum ſtatuerit? Hic annos multos oculis captus uixerit? Alexandri Magni, & Timothei Cononis filii, Africani præterea et Octauiani Cæſaris fœlicitatem, æque Latina ac Græca prædicat hiſtoria: Recens, aut certe non peruetus memoria Alfonſum maiorem Neapolitanorum regem,* PAVLVM *& Iulium ſecundos, Leonem.x. Pontifices Max. in fœlicium numero reponit. At in illis & uitæ probra ſæpe gloriæ ſplendorem obſcurarunt, & aduerſi tum publici, tum priuati caſus omnem euentorum proſperitatem contaminarunt. Noſtrorum certe non parum ſecundæ res fuerunt: ſed nemo profectò extraneorum fuerit bonorum ſatis intelligens æſtimator, qui non unius* PAVLI, *quam illorum omnium ſibi malit atq; expetat fœlicitatem. Quid enim homini fas fuit optare, quod* PAVLO *ſummus* DEVS *non larga & benigna manu impertiuerit? Optabile eſt bono genere in amplis fortunis atque in optima urbe naſci.* PAVLVS *è clariſsimis ortus eſt parentibus, & hinc à Pont. Max. illinc à præſtantiſsimis clariſsimiſq; Ducib. oriundis, iiſdemque locupletiſsimis. Patria ei obtigit urbs hæc, dignitatis, maieſtatis et imperii perpetuum domicilium. Præclarum eſt optimos ineuntis ætatis inſtituendæ duces ac magiſtros nanciſci.*

Fœlicitatis partiũ enumeratio in qua ineſt totius orationis quædam quaſi ſũma.

*eiſci. Quare gratiam Diis habuit ſuis Philippus Macedonum rex, quod filium eo potiſsimum tempore ſuſcepiſſet, quo in magna fuit Ariſtoteles, propter ſingulare ingenium & incomparabilem doctrinam, nominis celebritate.* PAVLI *educatio in ea incidit tempora, quibus cum in aliis Italiæ ciuitatibus, tum maxime Florentiæ, Latinæ, Græcæque linguæ, & omnium ingenuarum artium ac diſciplinarum, magni & præclari doctores uiguerunt. Mature publicos honores capere, & magiſtratus gerere fortunatum homines putant. Vixdum uirilem togam* PAVLVS *cœperat, cum ad Remp. acceſsit, & nondum exacta adoleſcentia in ampliſsimum orbis terræ collegium iſtud ueſtrum eſt cooptatus. Pontificatu Maximo nihil cuiquam in rebus humanis eſſe poteſt excelſius. Pontifex Max. ſæpe ante è comitiis exiturus creditus eſt, quod nemo eo dignior communi hominum opinione uideretur. Pontifex Max. creatus eſt, quo maxime tempore collapſam Rempub. eius unius conſilio ac uirtute reſtitui atque erigi poſſe, & collegæ eius omnes, & uniuerſi Reipub. principes iudicarunt. Vita in Pontificatu tam ſeni diuturna ut maxime optanda fuerit, non fuit certe magnopere ſperanda: Tam multos uero annos uixit, ut ante eum quam pauciſsimis, & ii licet multo integriore ætate creati fuerint, longior uita contigerit. Et publicas quidem res domi, foriſque quam fœliciter, quamq; omnino ita ut uoluit geſſerit, ſatis eſt ſuis à nobis locis explicatum: In priuatis uero quid non ita ei euenit, ut melius à* DEO *precari ſibi nefas eſſe putare non debuerit? Quam ualde delectat florentem ætate, & uirtutum indole ornatam atque inſignem honoribus ac iam*

L ad

*ad poſteritatis certiſſimam ſpem, propagatam uidere tam illuſtris familiæ ſobolem? Et ſane ex illis mortalis huius uitæ præmiis hoc unum eſt, quæ piis et innocentibus pollicetur in ſacroſanctæ hiſtoriæ monimentis* D E V S. *Vidit* P A V L V S *Nepotes duodecim: Quam eximia ſpe omnes, qua ex iis, iam adultos, uirtute, quibus in Remp. meritis, à me iam ante dictum eſt. Vidit etiam ex Nepote, & Nepte Pronepotes, & quod in tenui etiam fortuna tam non eſt frequens, quam in luculenta optatiſſimum uidit ex Octauio Nepote, & Cæſaris filia deſperata per multos ante annos ſobole pueros geminos. Quod ſi Diagoræ Rhodio uniuerſa Græcia quod filios treis Gymnicorum Olympiæ ludorum uictores habuiſſet, Q. uero Metello Macedonico olim Roma, quod à quatuor filiis, prætore uno, conſularibus tribus, rogo illatus fuiſſet, fælicitatis quaſi palmas detulit, At quanto hoc in genere* P A V L V S *beatior? cuius nunc funeri nepotes tres collegæ ueſtri operam dant, tanto uel Metelli, uel Diagoræ filiis illuſtriores, quanto ueſtra Patres dignitas atque amplitudo ſupra omnes alios eſt, atq: uno tantum humanorum omnium honorum apice inferior. Abſunt ex iis, qui per ætatem huic pompæ intereſſe potuerunt, Reip. cauſa quinq: ſpectata omnes uirtute, magnis clari omnes imperiis. Beatiſſimus igitur* P A V L V S, *cuius cum ſumma uirtute multiplex fuit coniuncta fælicitas. Fortunam hãc nos* P A V L I, *ſi placet, appellemus, modo ut intelligamus non fuiſſe tam* D E O *fauorabilem* P A V L V M *futurum, niſi iam tum ab ipſo naſcendi initio ſibi eum* D E V S *delegiſſet, in quem tot tantaſque res conferret, quot & quantas nemo, qui modo in*

Poſteri ſuperſtites.

*ſperando*

*ſperando eſſet moderatior, à cœleſti numine auderet optare. Huic ego diuino fauori tam hæc quæ de fœlicitate nuper expoſui, tribuenda iudico, quam rerum ab eo præclare geſtarum proſperitatem omnem, ſummæ & præcellentiſſimæ eius uirtutis certiſſimum fuiſſe opus, iam ante demonſtraui. Neque enim unquam Patres adduci potui, ut iis aſſentirer, qui uni uel uirtuti, uel fortunæ aut omnino, aut nihil prorſus humanarum rerum concederent. Nam ut multa ſunt, quæ ad hominum ſolertiam cum eueniunt referri nullo pacto poſſunt, ſic propemodum alia quædam euentorum genera, ſibi certa recte omnia gerendi, & ingenii celeritate ac conſilii magnitudine explicandi ratio ita uindicat, ut nullum in his ius, nullam poteſtatem ſibi fortuna queat arrogare. Mihi quidem in* PAVLI *acta intuenti, tam præclare eius uirtuti reſpondiſſe fortunam uideri ſolet, ut magnam utranq; & planè diuinam fuiſſe iudicem: Sed certiorem atque expreſsiorem multis partibus uirtutis prouocationem, quam fortunæ obſequiū. Eorum.n. quæ iam commemoraui euentorum, non utiq: multa à fortuna, plurima à conſilio, atque altæ cuiusdam mentis tacita quadam ui profecta, non difficillime intelliget, qui rerū omnium quam recte, quaque maxime opus fuit ratione geſtarum initia, progreſſus, exitus perſpexerit. Quod ſi magnus ille minime uulgaris inter Græcos ſapientiæ auctor, effrenati oris, atque exlegis uecordiæ finem eſſe dixit calamitatem: Cur ego bene, & præclare à* PAVLO *geſtæ rei non multo maximam laudem perfectæ rationis, & orationis dignitati, quam ſapientiam & eloquentiam dicimus, acceptam referendam putem? Nam quid tandem*

*hæc,cuius nomen tam ſæpe homines uſurpant, fortuna eſt? Erecta ſit, & ſublimis ad humanos caſus aut contemnendos, aut perferendos uirtus: Fauens ac propitius iuuet* D E V S, *parum certe inter hæc ubi reſideat, aut dominetur, fortunæ loci relinquitur. Cæca quædam uis ea eſt, quæ in iis duntaxat, quæ prouideri non potuerunt, cernitur; quæque cum neque ab inſtanti, neq: ab inſequenti tempore naturæ ſuæ accipiat ius, neque omnino ſtatus, ſed eius fuga tantummodo animaduertatur, tam nihil eſt, ut quid notionis habeat, aut quid planè ſit, ne illi quidem ſatis explicarint, qui omnibus quid rebus proprium ac ſuum eſſet, certis comprehenſum habere ſe finibus profeſſi ſunt. Atque hac quidem, in qua de fortuna agitur parte, qualis* P A V L O *declarandæ uirtutis occaſio, quale ſe obtulit tempus? Is enim ſi perpetuo ſecundis (quod aiunt) uentis uitæ curſum tenuiſſet, maximus ille quidem, & fœliciſſimus, ut in tempeſtatum tranquillitate gubernator haberi potuiſſet, ſed quam ſapienter ac fortiter aduerſis ſe caſibus inſuperabilem atque inuictum præbuiſſet, quibus ex rebus id opinari ac ſentire poſſemus, ſigni aut exempli cauſa nihil nobis reliquiſſet. Atenim extremus uitæ quaſi actus facile declarauit, non maiorem ullos temporum caſus ad eius animum angoribus perſtringendum, quam rationem ad uirtutem uehementius excitandam, uim habuiſſe. Nam cum exiguo temporis interuallo fortuna totam domum repetitis cariſſimorum capitum mortib. funeſtaſſet, & poſtremo inopinati funeris acerbiſſimam plagam inflixiſſet, quam ille unquam priuati doloris ſignificationem dedit? quam ad primum atrociſſimi luctus nuntium non grauiſſimo*

Animi magnitudo in aduerſis.

*ſimo*

*ſimo philoſopho nedum generoſiſſimo, & omni fortuna maiore principe uocem miſit? An non ita ad Remp. gerendam è penatibus ſuis prodiit, ut in eius uultu omnem inteſtini mæroris notam eadem ſemper oris ſerenitas, eadem oculorum alacritas non aboleuerit? Quodq; magis mirabamur omnes, nulla temporum illorum iniquitas: nullæ quæ à certis hominibus inſolentius iacerentur minæ ac terrores, non modo inuicti animi robur neque debilitarunt, neque fregerunt, ſed ne à firmiſſimo quidem illo, in quem ſemper intentam & directam mentem habuit, domeſticæ ac publicæ dignitatis retinendæ atque amplificandæ ſtatu, uel latum (quod aiunt) unguem dimouere potuerunt. Hæc fuit* PAVLO *in omni uitæ parte magnarum uirtutum perpetua comes fælicitas. Quid uero, mortis genus quodnam optatius potuit euenire? Quodnam ad explendos omnes huius, de qua nunc loquimur, fælicitatis numeros magis appoſitum? Cuius uitæ exitus aut claudi tranquillius, aut* DEO *atque hominibus potuit ſanctius commendari? Vixit ille quandiu uiuere homini optabile eſſe debeat: atq; aliquanto etiam amplius. Integerrima uero cum adhuc mente & ſenſibus uteretur, diuini illius animi igniculus ſecundiſſimo naturæ aff latu adiuuante, è corporis uinculis non concitate ſe proripuit, ſed ſine ullo uehementioris motus indicio, terrarum iam quaſi pertæſum eſſet, ad meliorem ſedem nono fere menſe poſt ſecundum & octogeſimum ætatis annum ſubuolauit. Septimus fuit dies poſt feſtas atque anniuerſarias de corona ſua epulas, quo uos ille ſolenniter atque hilare acceperat. Pridie uos illius diei affatus, uos complexus, non longiore quam quatridui morbo fatigatus, ex*

Mortis genus.

*hac*

*hac caduca, & miſerabili uita ita exceſſit, ut ſe ad ſuperos & ad eum in primis, quem ſemper ſanctiſſime coluerat, quemque moribunda iam lingua iteratis appellabat uocibus,* Iesvm Christvm *cæleſtem ſuum, noſtrumque parentem ac dominum perueniſſe, dubitandum nemini prorſus reliquerit. Sed ad clauſulam iam ſuam perueniat ſuſcepta de* Pavli.iii. *Pont. Max. uita, moribus, in Remp. atque omne omnium hominum genus meritis, operibus, actis, ipſo etiam obitu, in quaſdam ſanè rerum ſummas coacta, longior tamen quam abſolutior, commentatio. Breuitatis enim immodico quodam ſtudio percurri Patres ſingula non pertractaui: inuolui non explicaui, et plane excerpſi potius quam expreſſi. Quid enim ego unica queam oratione tam magni, tamq; diuini Principis laudes perſequi, cum iis exornandis ac celebrandis nullos futurorum annalium calamos exiſtimem ſuffecturos. Et profecto ut neque aliæ uirtutes, neq; alia uel corporis, uel animi, uel fortunæ, cum plura tamen multo* Pavli *uitam illuſtrarint, ornamenta prædicentur: Hæc uero ipſa, quæ tam ſtrictim attigi, cum ueſtris ac totius Reip. teſtimoniis comprobentur atque agnoſcantur, an non is nobis, qui tantum tam multarum, tamq; ingentium laudum cumulum ad Pontificatum attulerit, cum primum Pont. Max. renunciatus eſt, quaſi ſalutare quoddam numen è cælo delapſus, & ad ætatis noſtræ uitia corrigenda, miſerias remouendas, imminentia pericula arcenda ac propulſanda quaſi* Dei *ipſius manu in terras demiſſus uideri potuit? Iure igitur tunc optatiſſimum & fauſtiſſimum de eius creatione nuntium cum ingenti plauſu excepimus, & ad uſitatas illas communis*

Per oratio in qua ineſt deploratio, conſolatio, adhortatio:

*nis gratulationis ſignificationes, inuſitata quadam lætitia exultauimus & efflorauimus. Et iure nunc optimo ac ſanctiſſimo parente orbati, nouo & uix ferendo ardemus dolore, luctu, ſqualloreprope ac mœrore tabeſcimus. Cuius enim iam nos, cum illo ſtatim amiſſo teterrima importuniſſimæ tempeſtatis procella nobis cœperit impendere, cuius iam inquam nos conſilio & auctoritate nitemur? Cuius inuicti animi magnitudine ſuſtentabimur? Cuius fide, facilitate & clementia recreabimur? Video Patres optimi, uideo, & ex oris oculorumque ueſtrorum mæſtitia plane perſpicio, ad ueſtram animi ægritudinem leuandam, doloremque minuendum, eam conſolationis rationem maxime obuiam & hominum tacitis cogitationibus expoſitam, parum aut omnino nihil ualere. Erat iam* PAVLVS *ſenio confectus: Quo poterat tandem, ſi nunc conualuiſſet, longius ætatis procedere? At mente cum eſſet firmiſſima ac conſtantiſſima, uel unicum ſi ſuperuixiſſet annũ, quam præclaros eius anni fructus laturi fuiſſemus? Nam ſi improbi & nequam principis uel breuiſſimam uitam, ad euertenda perdendaque omnia nimis multum ſpacii habuiſſe queri populi ſolent,* PAVLO, *cuius pontificatu orbis terræ ſalus nitebatur, cur uitæ quantam maxime potuit, diuturnitatem non contigiſſe, non ægerrime feramus? Ac noſtra quidem ipſorum, Patres, cauſa angori noſtro uenia dãda eſt. Immortalitatem ille huius uitæ, quod fas homini non eſſe ſciebat, nunquam optauit. Quæ in bonis ducuntur, reliqua ita eſt conſecutus, ut ſola ei eſſet, cuius iam compotem factum nihil eſt quod dubitemus, cœleſtis æternitas expetenda. Beatiſſimus igitur ille nunc maxime.*

*Nos eius uirtutis ac ſapientiæ præſidiis orbati, iure in mœrore, et iuſtiſſima deploratione uerſamur. Defecit enim, ut magni illi uates, & maximarum calamitatum, ac cladium deploratores dixere, gaudiũ cordis noſtri: uerſus eſt in luctum chorus noſter: Dies feſti noſtri conuerſi ſunt in lamentationem et ploratum. Sed quis tandem deſiderio noſtro modus reperiri, quæ conſolationis ratio iniri poterit? communia illa quidem ſunt Patres omnibus gentibus, & cuiuſuis ordinis hominum nationibus, ac iam prope nimis uulgata: Sua cauſa animo angi, hominum eſſe ad ſuam utilitatem omnia referentium: Qui è uita excedant, à malis eos, à quibus futuram ſibi uacationem, & perpetuam ſecuritatem præſtare non poſſint, abduci. Eſſe omnibus, qui nati ſint, hoc tanquam æs alienum naturæ diſſoluendum. Ferenda quæ neceſſario contingunt, & ſua præcipue cum maturitate, æquiſſimo animo, non deploranda. Trita uero illa cum ciuilium hominum ſermonibus, tum in alienigenarum (ut ita dixerim) & noſtratium philoſophorum diſputationibus: Quã mortem uulgo dicimus, iis, qui ſancte, pieq; uixerunt, melioris, ac uerioris uitæ initium eſſe. Sed quam illud ad omnem luctus acerbitatem leniendam accommodatum, quod ille ipſe, unde ſuum fere exorſum oratio mea habuit, Deus, & homo, ille inquam ipſe, qui cunctos mortales, qui ſibi fidem habuiſſent, mortis ut expertes eſſent, per mirificam illam ſui corporis deuotionem effecit, claris, & auctoritatis pleniſſimis uocibus, eos qui nobiſcum eſſe deſierint, lugeri uetat? Diuinitus ille quidem hoc, ut omnia. Nam ſi pro noxis æternis torquentur cruciatibus, impios luctu dignos ducere, diuinam eſt maieſtatem lædere. Piis uero,*

*uero, quos dileximus, & caros habuimus, quid ſempiterna* DEI *beneficia, & corporum redintegrationem, quam nobis Chriſtianæ religionis profeſſio certam, & ratam eſſe iubet, inuideamus? Cælo iam Patres, cælo receptam eſſe* PAVLI *mentem, pro* DEI *immenſa clementia, proque anteactæ uitæ meritis exiſtimemus. Intuetur igitur illinc nos è medio cælitum choro: Hunc luctum ueſtrum, has lachrymas ſuperuacaneas, ac nihil omnino ad ſe putat pertinere: Veſtro tamen eas amori erga ſe, & pietati ignoſcit atque indulget: Me quoque ex hoc loco aliquid de eius laudibus agere conantem, uel per ſingultus potius balbutientem, ſua, credo, miſeratione proſequitur. Si quibus oculis in ſuo nuper ſedentem ſolio contemplabamini, eum nunc aſpicere, ſi quibus auribus grauiſſimas eius uoces, quin uerius oracula accipiebatis, è cælo nunc miſſa monita auſcultare poſſetis, nihil creditu facilius, quam iuſſurum eum, ut plorandi & cõquerendi primo quoq; tempore finem faciatis: Satis quidem certa & expreſſa ueſtra erga ſe officii documenta habiturum: ſatis pro eo, quanti uos ſemper fecit, magnam ſibi gratiam relaturos: ſi non ſolum domum totum ſuam tueri uti cœpiſtis, perrexeritis, ac nepotes hoſce in primis treis, quos uobis & quia popoſciſtis, & quia ſui quam ſimillimos fore confidebat, collegas dedit, paterna ſeniores, æquales uero fraterna beneuolentia fueritis complexi: Sed multo maxime ſi mentem ueſtram, ueſtraque conſilia ad eas actiones conuerteritis, quæ iſto ueſtro Reipub. principatu digniſſimæ habeantur: Atq: omnino uideritis, ne cuius à* PETRO *primo* IESV CHRISTI *legato, gubernacula uobis tradita ſunt, ſpoliata, ut poeta*

*inquit, armis, excuſſa magiſtro, deficiat nauis tantis ſurgentibus undis: Ne ſcilicet repentina hac temporum perturbatione cum magno naufragii periculo uſpiam impingat: Facile uero, ut opinor, hæc patres efficietis, ſi & PAVLI uitam æmulari nunquam deſieritis, & proximis de nouo Pont. comitiis, eum PAVLO ſucceſſorem mature creaueritis, qui paſtor & ipſe optimus ac uigilantiſſimus, luporum, furum ac latronum inſidias arceat, commiſſoſq; fidei, & cuſtodiæ ſuæ greges non ſolum tueatur, ſed in unicum etiam ouile congreget: Qui iure, meritoque ſuo uniuerſæ Reip. Chriſtianæ acceptiſſimus eſſe debeat: Qui magna cum pietate, ac religione ſæcularis anni, quod nunc inſtat, ſanctiſſimum luſtrum celebret, ſuoque condat tempore: Qui poſtremo à PAVLI. III. uirtute ac ſapientia tam prope abſit, quam longe PAVLVS ipſe, & utriuſque PAVLI & complurium ſuperiorum Pontificum Maximorum laudes & gloriam ſuperauit.*

DIXI.

Ego Frater Vincentius Bononienſis Vicarius Sanctiſsimæ Inquiſitionis, approbo præſentem orationem dari impreſsioni ut catholicam.

Impreſſa BONONIAE in officina Ioannis Rubei.
MDLXIII.